

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”
ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ**

Катедра Наказателноправни науки

**ДОСЪДЕБНОТО ПРОИЗВОДСТВО ПО НПК
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертационен труд за придобиване на научната степен
„доктор на юридическите науки”

МАРГАРИТА ИВАНОВА ЧИНОВА

доктор по право, професор по наказателен процес при
катедра „Наказателноправни науки”
Юридически факултет на СУ „Св. Кл. Охридски”

София, 2013 г.

I. Обща характеристика на дисертационния труд.

1. Актуалност на темата. Теоретична и практическа значимост на изследването.

В българската правна литература има голям брой публикации, посветени на едни или други институти на досъдебното производство. След приемането на новия НПК обаче това е първото цялостно научно изследване на досъдебната фаза като самостоятелен участък на наказателнопроцесуалната дейност.

Този труд е резултат на дългогодишни научни търсения, продължение и доразвитие на монографията – „Новите положения на досъдебното производство по НПК”, С., 2007 г., в която теоретично се обясняват новите институти на досъдебния процес. За първи път след приемането на новия НПК са анализирани всички институти на досъдебната фаза, включително и правилата, свързани с процеса на доказването и новите принципи на наказателния процес. Този подход е позволил различните процесуални форми и институти да се изследват, не всеки сам за себе си, а в тяхната взаимовръзка, последователност и взаимна обусловеност.

Освен липсата на монографичен труд има и други фактори, които обуславят необходимостта от подобно научно изследване и неговата актуалност: влизането в сила и приетите впоследствие многобройни изменения и допълнения на новия НПК; натрупалата се в годините практика на Върховния Касационен съд (ВКС); влезлите в сила Решения на Конституционния съд; практиката на Европейския съд по правата на човека (Европейския съд); приетите нови Директиви, които са или предстои да бъдат транспонирани в българското законодателство; Инструкциите и Указанията на главния прокурор, приети за подпомагане дейността на прокуратурата. Именно това са главните фактори, които диктуват и обуславят обективната необходимост да бъдат направени съответните научни изследвания, за да се подпомогнат, както компетентните органи при тълкуването и прилагането на действащите разпоредби, така и бъдещият нормотворчески процес.

Теоретичната и практическа значимост на изследването има различни измерения.

В разработката се анализират разпоредби от три различни правопорядъка – на международното право, на правото на Европейския съюз (ЕС) и на националното право. Детайлно са анализирани Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25.10.2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления, както и Директива 2012 (13) ЕС от 22.05.2012 г. относно правото на информация в наказателното производство, които са в сила за Република България и чиито срок за транспониране все още не е изтекъл. В труда е направен изчерпателен анализ, както на стандартите, с които нашето законодателство е в съответствие, така и на тези, с които все още не е хармонизирано. Сочат се както разпоредби на НПК, така и правила на други закони, които трябва да бъдат изменени или допълнени, за да се получи адекватно транспониране на съответните стандарти.

За първи път са подложени на цялостен анализ двата нови принципа на НПК, което има както теоретична стойност, така и реални практически измерения. За първи път са изведени и новите идеи за организация на досъдебната дейност. Теоретично е изяснен процесуалният статут на разследващите органи и надзорът за законност, който упражнява прокурорът. В пълнота е изследвано и процесуалното положение на гражданите – участници в досъдебната фаза. За практикуващите юристи е от особено значение направеният за първи път подробен анализ на прокурорското задържане и съпоставките му с административното задържане и задържането под стража. Формулирани са обобщени принципни изводи за привличането на обвиняем. Посочени са хипотезите и правилата специално за привличането на обвиняем с протокола от първото действие по разследването срещу лицето. Значими са в теоретичен, а и

особено в практически план изведените правила за характера на сроковете за разследване и обобщените правни последици при тяхното неспазване. Във връзка с обвинението е обяснена и обобщена неговата правна същност, съотнесено с утвърдените европейски стандарти, като в същото време е съпоставен и понятийният апарат, използван в Конституцията и различните закони. Изследвана е цялостно практиката на ВКС във връзка със съдебния контрол при прекратяването и спирането на досъдебното производство. За теорията и особено за практиката е от особено значение изясняването на правната същност на актовете на прокурора. Във връзка с инструментариума, използван в процеса на доказването са изследвани принципни въпроси, които се решават различно в теорията и практиката.

В дисертационния труд почти във всички случаи е анализирана систематично и тематично практиката на ВКС, на Конституционния съд, на Европейския съд по правата на човека, на Съда на Европейските общности. Аргументирани са различни предложения за разрешаване на основни въпроси, които се поставят в прокурорско-следствената практика, както и предложения *de lege ferenda* за изменение и допълнение на действащата нормативна уредба.

2. Обект, предмет, цели и задачи на изследването.

Общ обект на изследване е досъдебната дейност на наказателния процес като законодателна рамка и като теория и практика. Непосредствен обект на анализа са двата нови принципа на наказателния процес, всички действия и институти на досъдебното производство, участниците, принудата по НПК и европейските стандарти, процесът на доказване и предвиденият инструментариум за това – доказателства, доказателствени средства и способите за доказване.

Целта на изследването е да се изясни нормативният регламент на действията и институтите на досъдебното производство в тяхната последователност и взаимна обусловеност, да се анализира практиката на съдилищата, както и доктринерните постановки в тази връзка. Задачата е да се формулират обосновани предложения за усъвършенстване на законодателната уредба, да се аргументират нови теоретични изводи по принципни въпроси на досъдебната дейност и на доказването, да се анализира практиката на съдилищата, като се обобщи систематично и тематично, за да се предложат научно-обосновани разрешения за преодоляване на съществуващи противоречия.

3. Методологическа основа на изследването.

Методологическата основа на дисертационния труд представлява комплекс от общонаучни и специални методи за провеждане на научни изследвания.

От общонаучните методи най-широко приложение намират диалектическият, историческият и критично-аналитическият метод. Диалектическият метод в съчетание с индуктивния логически подход способства за разкриване на тенденциите в развитието на уредбата на изследваните правни явления, като тяхната същност и основните им юридически характеристики се изясняват след като вече е извършен анализ на позитивноправната им уредба и съдебна практика в историко-правен и сравнително-правен аспект. Диалектическият метод спомага за изясняване на връзката и взаимодействието между динамично изменящите се политически, социални и икономически условия и уредбата на институтите на досъдебната фаза на наказателния процес. С помощта на историческия метод се проследява уредбата на институти на досъдебната дейност по отменения НПК, като се черпят аргументи за тяхната ефективна законодателна регламентация в съвременните обществени условия. Критично-аналитичният метод е приложен най-вече при оценката на пригодността на българския правопорядък да отговори на предизвикателства, по повод транспонирането на приетите и в сила за Република България Директиви на

Европейския парламент и на Съвета.

Сред специалните научни методи най-широко приложение при настоящото изследване намира сравнително-правният анализ. Чрез него отделните институти и практики са съпоставени с техни по-близки или по-далечни аналози от международни договори, конвенции и директиви, като се търси „проекцията“ и начинът, по който се „вписат“ в българската правна действителност. По такъв начин сравнителноправният подход обогатява резултатите от догматичния анализ на различните действия и институти на досъдебния процес и допринася за по-релефното открояване на техните специфики.

В дисертационния труд са приложени и редица способности за тълкуване на правото като езиковото, логическото, систематичното, телеологичното, разширителното и стеснителното (стриктно) тълкуване. Използвани са и някои от правно-логическите способности за попълване на празнотите в законодателството като аналогията на закона и аналогията на правото, а също и правоприлагането с аргумент на по-силното основание и с аргумент от противното.

4. Обем и структура на дисертационния труд

Във вид на печатно издание трудът е в обем от 679 страници, включително със списъка на използваната литература.

Структурата на дисертационния труд е: въведение, седем глави и заключение. Изложението във всяка глава е структурирано в параграфи, а последните – в точки и подточки, в които тематично са обособени въпросите, свързани с предмета на изследването. Параграфите, точките и подточките са номерирани с последователни римски и арабски цифри в рамките на всяка глава.

II. Съдържание на дисертационния труд.

1. Глава първа е посветена на *двете основни начала – централно място на съдебното производство и разглеждане и решаване на делата в разумен срок*, за които бе устновен за първи път нарочен регламент с приемането на новия НПК (ДВ, бр.86 от 28.10.2005 г.)

1.1. В раздел първи е очертано съдържанието на принципа – **централно място на съдебното производство.**

Направен е опит да се докаже, че този принцип е отражение и доразвитие на идеите за организация на всяка правова държава, свързани с мястото на съдебната власт в системата на трите държавни власти и уникалната ѝ роля на гарант на основните права и свободи като общочовешки ценности. Във всички международни актове, свързани с основните права и свободи на човека, обект на защита е и правото на *достъп до съд*. Затова на първо място са систематизирани *изискванията* на практиката на Европейския съд за гарантиране на пълноценно и реално осигурен достъп до съд.

На базата на това проучване и обобщените резултати е изяснено съдържанието на *съдебния контрол*, който се осъществява на досъдебното производство като е предложена и примерна *класификация* на различните форми на този контрол. Той е систематизиран в *две групи* – съдебен контрол, който се осъществява в хода на разследването и след приключване на досъдебното производство. Специално съдебният контрол при извършване на действията по разследването е класифициран като предварителен, последващ и текущ. Изчерпателно са изследвани и способите, чрез които се осъществяват различните форми на този контрол.

Накрая на този раздел са формулирани и редица *обобщаващи изводи* за централното място на съдебното производство: уникална е неговата непосредствена задача – да се решат окончателно въпросите за вината и наказанието; само в съдебното производство намират приложение всички основни принципи на наказателния процес;

само съдебните органи са напълно независими, както от органи и длъжностни лица външни на съдебната система, така и вътре в самата система на органите на съдебната власт; само съдът може да решава делата като колегиален субект на процеса; на процесуалното ръководство на председателя на съдебния състав са подчинени всички, в това число и прокурорът; само актовете на съда се ползват и с материална законна сила, защото веднъж влезли в сила, те стават задължителни и неотменими; съдът като правило не може да се позове на събрания и проверен на досъдебното производство доказателствен материал без отново да го събере, провери и установи; когато на досъдебното производство са допуснати съществени процесуални нарушения при извършването на действия по разследването, на никой етап от развитието на съдебното производство делото не може да се връща на прокурора.

1.2. В раздел втори на тази глава е изяснено съдържанието на принципа – разглеждане и решаване на делата в разумен срок.

Най-напред са изведени и формулирани редица принципни постановки, които разкриват *същността* на принципа. Поддържа се, че съдържанието на този принцип не се изчерпва с предписаните в НПК срокове за извършването на конкретни дейности на досъдебната или на съдебната фаза на процеса. Тези срокове не изразяват самия принцип за разглеждане и решаване на делата в разумен срок, а се явяват една от най-значимите гаранции за осигуряването на същия. Предвидените в НПК процесуални срокове за извършването на конкретни дейности са различни от разумния срок за разглеждането на делата. Възможно е неспазване на принципа за разглеждане на делото в разумен срок, въпреки формалното спазване на законово определените процесуални срокове, както е възможно и обратното – удовлетворяването на изискването за разумен срок при фактичеко надвишаване на процесуалните срокове.

Проучена е практиката на Европейския съд за *началния и краен момент*, в рамките на който тече релевантният период за разумен срок и на тази база е анализиран българският регламент. Все в тази връзка са обобщени и подложени на анализ трите фактора, които има предвид Европейският съд, за да реши дали е спазено изискването за разумен срок – сложността на делото, поведението на обвиняемия и неговия защитник и поведението на държавните власти. Обобщени са и *правните последици* от прекомерната продължителност на производството и предвидените *компенсаторни механизми*, като намаляване на наказанието и прекратяването на производството.

Направен е и цялостен преглед на *практиката на ВКС* във връзка с приложението на регламента за разглеждането и решаването на делата в разумен срок. Най-напред са изведени някои *принципни разрешения*, които имат изключително значение за правилното прилагане на този принцип – бързината на разглеждане на производството не може да става на всяка цена и най-малко за сметка на дължимо упражняване на правото на защита, не може да бъде в ущърб на разкриването на обективната истина и на вземането на решения по вътрешно убеждение. Доказано е, че не отговарят на европейските стандарти съдебните решения, с които се намалява наложеното наказание, тъй като производството е продължило прекалено дълго, независимо, че това не е резултат от виновно поведение на държавните власти. Анализирана е и *противоречивата практика* на ВКС във връзка с началния момент, от който започва да тече релевантният период на разумния срок. Обосновано се поддържа, че това не е нито извършването на деянието, нито образуването на производството, нито привличането на обвиняем, а предявяването на обвинението, когато лицето е узнало за наказателното преследване срещу него. Затова и именно от този момент това лице живее в състояние на несигурност по отношение на своята съдба и със страха, притесненията и неудобствата от това.

Изследвани са и *най-новите механизми* за получаване на обезщетение за

причинените вреди при прекомерно продължило наказателно производство по Закона за съдебната власт (ЗСВ), допълнен с нова глава трета „а” (ДВ, бр. 50 от 2012 г.) и Закона за отговорността на държавата и общините за вреди (ЗОДОВ), допълнен с нов чл.2б (ДВ, бр. 98 от 2012 г.). Чрез съпоставителния метод са анализирани: приложното поле на двата закона, предпоставките, легитимиращият кръг от лица, които могат да търсят обезщетение и т.н. Съпоставени са освен това институтът на получаване на обезщетение и намаляването на наказанието при неспазване на изискването за разумен срок. В тази връзка се поддържа тезата, че тези два способа могат да се прилагат само алтернативно. Затова, в случай, че осъденият е компенсирал с намаляване на наказанието, той вече няма статуса на жертва и не може да предяви иск по ЗОДОВ или да подаде заявление по ЗСВ, за получаване и на парично обезщетение за причинените му вреди от прекомерната продължителност на наказателното производство. Специално във връзка с установената практиката за намаляване на наказанието се настоява да се издаде Тълкувателно решение на ОСНК на ВКС за случаите и предпоставките за прилагането на този комплексаторен механизъм при неспазване на изискването за разумен срок.

2. В глава втора на дисертационния труд са изследвани *новите идеи за организация на досъдебната дейност*.

2.1. Раздел първи е посветен на **разследващите органи**.

Преди всичко е направен обобщен извод за *характера* на разследването. То е дифинирано като единна, унифицирана форма за осъществяване на досъдебната дейност. Действащият НПК, за разлика от отменения кодекс, не диференцира разследването на предварително и полицейско производство и не установи различни форми и правила за извършването на дейността.

Изследван е различният *статут* на разследващите органи, като е очертана и разликата в обема на тяхната *предметна компетентност*. На тази база са направени изводи за случаите, когато разследването от един или друг разследващ орган е задължително или не и хипотезите, при които спазването на правилата на предметната компетентност е абсолютно условие за валидността на извършените действия.

Изведени са многобройни легални аргументи за доказване на тезата, че разследващите органи в това си процесуално качество и в рамките на своята предметна компетентност имат едно и също *процесуално положение* и едни и същи по характера си правомощия – всички извършват дейност, която по своето естество е наказателнопроцесуална; способите за доказване, които използват са едни и същи; те са длъжни да бъдат обективни и да осъществяват дейността си при пълно проявление на служебното начало; да разкриват обективната истина; отвеждат се и си правят отвод на едни и същи основания; не могат да се разпитват като свидетели; ръководството и надзорът за законност, както и методите и средствата, които използва прокурорът са едни и същи, независимо кой разследващ орган извършва разследването или отделни действия по разследването.

С многобройни доводи е доказана и тезата, че разследващите органи имат оперативна, но *нямат процесуална самостоятелност*, защото нямат правомощия: да образуват и да отказват образуването на досъдебно производство; да обединяват и да разделят дела; да правят искане до съда за налагането на мерки за процесуална принуда, както и да искат разрешение за извършване на действия по разследването или да представят протокола от извършеното действие за одобрение; да изготвят постановление за привличане на обвиняем, както и да приключат разследването преди да са докладвали на прокурора. Така е направен опит да се докаже изводът, че разследващите органи са органи на прокурора, които функционално са му напълно процесуално подчинени, тъй като само прокурорът има компетентност да решава по

същество въпросите, които се поставят в хода на разследването, както и окончателните въпроси на досъдебното производство.

2.2. В *раздел втори* на тази глава са очертани параметрите и правните характеристики на **надзора за законност**, осъществяван от прокурора върху дейността на разследващите органи.

В тази връзка са уточнени някои *принципни постановки*. Очертани са разликите между чл.46, ал.2, т.1 НПК и чл.196 НПК и е обоснована тезата, че двете разпоредби се съотнасят помежду си не като обща към специална, а като обща и допълваща я норма. Изследвана е практиката, като е констатирано, че се допуска смесване на надзора за законност, който се осъществява от наблюдаващия прокурор върху дейността на разследващите органи, на основание чл.46, ал.2, т.1 вр. с чл.196 НПК с инстанционния контрол, който се осъществява от горестоящия прокурор върху дейността на непосредствено подчинените му прокурори, на основание чл.46, ал.3 НПК. В тази връзка е аргументирано становище, че между двата вида надзор има съществени различия, както в техния обхват, така и в методите и средствата, чрез които се осъществяват. Накрая е направен опит да се докаже, че действащият НПК не само не доразви идеята за “наблюдаващ прокурор”, а със непрецизната си законодателна регламентация, по-скоро я обезсмисли.

Поддържа се тезата, че действащият НПК за разлика от отменения кодекс съдържа достатъчно *гаранции* за осъществяване на реален надзор именно *в хода на разследването*, преди неговото приключване. Тези гаранции са анализирани и формулирани – отмяната на института на връщането на делата за допълнително разследване с даване на нови срокове за това; надзорната проверка, която е изместена по-напред – след като са събрани всички доказателства за разкриване на обективната истина, но преди да е изтекъл срокът за разследване и преди да е предявено същото на заинтересованите лица; за първи път инициативата на разследващия орган системно да докладва на прокурора и да обсъжда с него възможните версии и всички други въпроси от значение за успешното и срочно приключване на разследването е установена като негово процесуално задължение; искането за налагане на мерки за принуда, за даване на разрешение, както и предоставянето на протокола от извършеното действие за одобряване от съдия, е от компетентността не на разследващия орган, а на прокурора, което е още един повод той да осъществи надзор за законност над извършените до момента дейности.

Изследвана е и новата идея на законодателя за въвеждане на *екипност* при разследването. В тази връзка е направен опит да се аргументира и принципната постановка, че разследващите органи не са независими от прокурора и не действат по вътрешно убеждение. Главният аргумент за доказването на верността на този извод е синтезиран от чл.197 НПК, според който писмените указания на прокурора са задължителни и не подлежат на възражение от разследващия орган. Става въпрос за всякакви указания, без ограничение, както за извършване на конкретни действия, така и по въпросите по същество – кое лице да се привлече като обвиняем, за какво престъпление, какъв да е обемът на обвинението и т.н.

При очертаването на *процесуалното положение* се поддържа становището, че *прокурорът* не е “господар” на досъдебната фаза, тъй като: по-голяма част от мерките за процесуална принуда се налагат от съдебен орган; мерките, които се осъществяват без знанието на лицето се извършват само с разрешение на съдия; принудителните способности за доказване също се извършват с разрешение на съдия, а когато са били неотложни, с одобряване на протокола от извършеното действие; разпитите на свидетелите и обвиняемите могат да се провеждат пред съдия; прекратяването и спирането на производството от прокурора подлежат на съдебен контрол. В същото

време се прави извод, че прокурорът е “господар”, но не на досъдебната дейност, а на дейността, свързана с привличането към отговорност на лица, извършили престъпление от общ характер по смисъла на чл.127, т.3 от Конституцията, т.е. на дейността, свързана с повдигане на обвинението пред съответния съд. Затова, действията които са израз именно на тази дейност или са пряко свързани с нея – образуването, отказът да се образува наказателно производство и привличането на обвиняем са актове и действия, изключени от съдебния контрол. Друг е въпросът, доколко това е целесъобразен законодателен подход и не е ли необходимо и тази дейност да подлежи на съдебен контрол относно нейната законосъобразност. Вярно, че привличането към наказателна отговорност е изключително конституционно правомощие единствено на прокуратурата. Но никоя власт в една правова държава не може да действа, като абсолютна – недосегаема от нищо и от никого и неконтролирано от никоя друга държавна власт.

3. Глава трета на дисертационния труд е посветена на *гражданите* – участници на досъдебното производство.

3.1. В *раздел първи* е очертано процесуалното положение на **обвиняемия**.

В началото на изложението е доразвита, като е допълнена с нови правни аргументи поддържаната в българската правна литература теза, че обвиняемият е **централна фигура** в наказателния процес.

Изследвана е и е обобщена практиката на ВКС във връзка с **правата** на обвиняемия. Правото *да научи за какво престъпление е привлечен* в това качество и *въз основа на какви доказателства* (чл.55, ал.1) е анализирано съпоставително и сравнително-правно с директива 2012 (13) ЕС от 22.05.2012 г. относно правото на информация в наказателното производство (директивата). Същата е в сила за Република България и за другите държави-членки и трябва да бъде транспонирана до 02.06.2014 г. При този анализ са направени обосновани изводи за вече достигнатите и съществуващи по българското законодателство стандарти и онези, които трябва да бъдат транспонирани. Във връзка с правото на обвиняемия на *достъп до материалите по делото* е направен извод, че този регламент от директивата е надхвърлен по българския НПК. На детайлен анализ е подложена разпоредбата на чл.7, т.5 от директивата, според която достъпът до материалите по делото се предоставя безплатно. Направена е констатация, че в НПК няма такава или аналогична разпоредба, като в същото време е аргументиран извод, че достъпът до материалите по делото на практика действително се осигурява безплатно. За правото на обвиняемия *да представя доказателства* е обобщена практиката на ВКС за най-често допусканите съществени процесуални нарушения в тази връзка. По повод правото на обвиняемия *да участва* в наказателното производство са направени обобщени изводи за действията на досъдебното производство, когато обвиняемият може да вземе участие и когато присъствието му се разрешава от органа по разследването. Правото на обвиняемия на *устен и писмен превод* е анализирано съпоставително с директива 2010/64/ЕС на Европейския парламент и на Съвета, относно правото на устен и писмен превод в наказателното производство.

3.2. В *раздел втори* на тази глава е очертано процесуалното положение и правата на **пострадалия** на досъдебното производство.

На първо място е уточнен **понятият апарат**, като са формулирани разликите между използваните в НПК понятия – „пострадал”, „ощетено юридическо лице”, „частен обвинител” и „граждански ищец”.

Детайлно са изследвани **предпоставките** за конституирането на пострадал, в която връзка е обобщена и практиката на ВКС. На нарочен анализ е подложена противоречивата съдебна практика във връзка с *причинените вреди*. Според едни

решения е без значение дали те са съставомерни или не, за да е налице процесуална правоспособност за конституиране на пострададал. Според други решения, лицето може да се конституира като пострададал, само ако претърпените от него вреди са в същото време и елемент от състава на престъплението. Поддържа се разбирането, че лицето може да се конституира като пострададал и когато претърпените от него вреди не са съставомерни, но са пряка и непосредствена последица от престъпното деяние.

Обобщена е и съдебната практика във връзка с легитимирания *кръг от лица*, които могат да участват като пострададали на досъдебното производство, който е различен в зависимост от това дали причинените от престъплението вреди са имуществени или неимуществени.

Значителна част от изложението по този раздел е посветено на *правата* на пострадалия и на ощетеното юридическо лице.

Специално във връзка с правата на *ощетеното юридическо лице* са обосновани три важни извода: то няма права на участие в хода на разследването под каквато и да било форма; за правото му да поиска обезпечаване на бъдещ иск (чл.73, ал.2 НПК) не са предвидени гаранции, което означава, че така регламентираното право е всъщност – правно нищо; разследващият орган няма каквито и да било задължения, свързани с осигуряване правата на ощетеното юридическо лице, а прокурорът е длъжен единствено да го уведоми за отказа да се образува досъдебно производство и да му изпрати препис от постановлението за прекратяване на същото.

Детайлно е изследвано правото на *пострадалия да бъде уведомен за правата си* в наказателното производство (чл.75, ал.1 НПК) – начините на уведомяване, обемът от правата, за които трябва да бъде уведомен, разясняването на тези права от държавния орган, допусканите на практика съществени процесуални нарушения. Това право, както и всички други права са анализирани и обяснявани съпоставително с регламентите на директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25.10.2012 г. (директивата). Същата е в сила за Република България и за другите държави-членки и трябва да бъде транспонирана до 16.11.2015 г. В нея е предписано задължение не само за уведомяване на пострадалия за правата му в наказателното производство, но и за получаване на информация извън наказателния процес, при първия контакт с компетентния орган. Поддържа се, че в българското законодателство този стандарт е изпълнен, защото подобни правила за жертвите са предвидени в Закона за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления (чл.6 и чл.7). Мотивирано е заключение, че във връзка с правото на пострадалия да получи *защита за своята сигурност и тази на близките си*, в българското законодателство трябва да бъде въведен регламента по чл.22 и чл.23 от директивата за индивидуална оценка на жертвите с цел установяването на специфичните им нужди от защита. По повод правото на пострадалия да бъде *информиран за хода* на наказателното производство е направен опит да се изследва кръгът от действията, за които трябва да бъде уведомен, за да знае развитието на процеса и да може да организира своята защита. Приема се, че това е образуването и отказът от образуване на досъдебно производство, предявяването на разследването, прекратяването, спирането на производството, образуването на съдебно производство по внесен обвинителен акт. Липсва обаче предписано задължение за съда да уведоми пострадалия за влязлата в сила присъда или решение. Именно в този смисъл задължително трябва да се допълни НПК, тъй като правото на жертвите да получат информация за „всяко влязло в сила решение” е установено като тяхно абсолютно право по чл.6, т.2, б.”а” от директивата. Уведомяването за привличането на обвиняем не е задължително, ако органът на досъдебното производство прецени, че по този начин ще се затрудни разследването. Този извод е в съответствие с чл.6, т.2, б.”б” от директивата, според който жертвите получават информация за „развитието на

наказателното производство, освен в изключителни случаи, когато такова уведомяване може да попречи за нормалния ход на делото”. Предлага се освен това да се допълни разпоредбата на чл.75 НПК, за да се транспонира стандартът, установен в чл.6, т.5 и т.6 от директивата – „Държавите-членки гарантират, че на жертвите се предоставя възможност да бъдат уведомени без ненужно забавяне за освобождаването или бягството на лице, което е задържано под стража, срещу което е възбудено наказателно преследване или което е осъдено за престъпления, които ги засягат. Освен това държавите-членки правят необходимото жертвите да получават информация за всички мерки, които са взети за осигуряване на тяхната защита в случай на освобождаване или бягство на извършителя на престъплението”. На нарочен анализ е подложено и правото на пострадалия да *прави искания, бележки и възражения*, което бе уредено с едно от последните изменения и допълнения на НПК (ДВ, бр. 32 от 2010 г.). Във връзка с правото на пострадалия по чл.75, ал.1 НПК *да обжалва актовете, които водят до прекратяване или спиране на производството*, се поддържа, че разглеждането на жалбата в закрито заседание не е в несъответствие с чл.11, т.1 от директивата. В дисертационния труд се обосновава извод, че правото на пострадалия *да участва в производството съгласно установеното в НПК* се гарантира чрез правото му на участие при предявяване на разследването (чл.227, ал.3 НПК); присъствието му при извършване на действия по разследването (чл.224 НПК); обжалването на постановленията на разследващия орган и на прокурора (чл.200 НПК); искането за обезпечаване на бъдещия граждански иск (чл.73, ал.2 НПК). По повод правото на пострадалия да иска *налагане на обезпечителни мерки по бъдещ иск*, са изведени редица теоретични и практически разрешения. След цялостен анализ на противоречивата съдебна практика се мотивира виждането, че редът по който могат да се обжалват актовете по налагането на обезпечителните мерки, трябва да е редът, предвиден в ГПК, а не този по НПК. Обяснена е и въведената с новия НПК *преклюдия* на исканията за допуснато съществено процесуално нарушение, свързано с накърняване на правата на пострадалия или на неговите наследници.

Специално внимание е отделено на утвърдения в практиката Европейския съд стандарт, според който жертвите на тежки престъпни посегателства против живота и личността им имат право на *обективно, всестранно и пълно разследване и преследване* на извършителя, независимо че в НПК такъв регламент липсва. Сочат се и няколко решения по които е осъдена България, за това че този стандарт не е бил осигурен в хода на разследването. В НПК не е регламентирано и право на пострадалия да му бъдат *възстановени разноските*, които е направил в качеството си именно на пострадал. Предлага се да се допълни НПК, за да се транспонира правилото на чл.14 от директивата, стандарт, който е установен като задължителен. В НПК не е уредено и правото на пострадалите на *безплатен устен и писмен превод* на езика, който те разбират. В тази връзка също се предлага да се допълни НПК, за да се осигури транспониране на стандарта по чл.7 от същата директива.

За първи път в българската правна литература е направен опит да се докаже тезата, че пострадалият е *субект* на наказателния процес на неговата досъдебна фаза, а ощетеното юридическо лице е участник, но не и субект на досъдебния процес. Като основен аргумент се сочи фактът, че пострадалият има материални права, които са обект на защита, като част от основната задача на наказателния процес – свободата, честта, собствеността му и т.н. Затова на физическото лице, претърпяло вреди от престъпление, новият НПК предоставя широк обем от процесуални права, упражняването на които му осигурява трайно участие в защита на собствени материални права и законни интереси, включително и на досъдебната фаза.

Накрая е направен анализ на правата на пострадалия и на ощетеното юридическо

лице при провеждане на различните *диференцирани процедури* – бързо и незабавно производство, решаване на делото със споразумение, особените правила за освобождаване от наказателна отговорност с налагане на административно наказание и съкратеното съдебно следствие.

3.3. В *раздел трети* е изследвано процесуалното положение на **защитника** и видовете защита от защитник.

Детайлно са анализирани *предпоставките* за конституирането на защитника. В същото време във връзка с всяка една от тях се сочи в обобщен вид и практиката на ВКС. Направено е аргументирано предложение да се допълни НПК като се уредят минимални изисквания за грамотност на съпруга, възходящ или низходящ роднина, който участва като защитник в наказателния процес.

Изследвано е съдържанието на *правото* на защитника „да участва във всички действия по разследването с участието на обвиняемия” (чл.99, ал.1 НПК). В тази връзка е направен обобщен извод, че става въпрос не за всички действия по разследването, както беше по отменения НПК, а за действията, които се провеждат: първо, с участието на обвиняемия (разпит, очна ставка, обиск, претърсване, разпознаване и т.н.); второ, с участието на други лица, но за които НПК предписва да бъде призван и обвиняемият (разпит на свидетел пред съдия); трето, в присъствието на обвиняемия и неговия защитник, с разрешение на компетентния държавен орган.

На нарочен анализ са подложени и *задълженията* на защитника по чл.98 НПК. Практическият въпрос от важно значение е не дали компетентните органи могат да разрешават въпросите, свързани със съгласуването между обвиняемия и неговия защитник на основните линии на защитата, а могат ли да контролират има ли такава съгласуваност или е налице колизия между действията на единия и другия. В тази връзка е обоснована правилността на съдебната практиката, че държавните органи нямат право да разрешават колизията в основните линии на защита, предложени от обвиняемия и неговия защитник по смисъла на чл.98, ал.2 НПК. В същото време обаче компетентният орган е длъжен да разясни на обвиняемия своята констатация за неправомерно упражнявана защита и правото му, на основание чл.98, ал.2 НПК да отстрани от процеса упълномощения защитник. Във връзка със задължителната защита въпросът се решава по друг начин – когато служебният защитник нарушава задължението си да съгласува с обвиняемия основните линии на защитата и не съдейства за изясняване на фактическите и правни положения, които са в негова полза, той не осъществява адекватна правна помощ и съответният държавен орган може да го отстрани от процеса и да назначи друг адвокат.

Изложени са и допълнителни аргументи в полза на утвърденото в доктрината и практиката разбиране, че защитникът в наказателния процес има двойствено процесуално положение – на *процусален представител* и на *страна* в съдебната фаза, а на досъдебното производство – субект на процеса. За пръв път е направен опит да се систематизират практическите измерения на тази доктринерна постановка.

Разглеждайки *видовете защита* от защитник са взети предвид постановките на българската правна литература, отдавна утвърдени у нас. Но в същото време някои от тях са обогатени и доразвити, а други са осъвременени с оглед приемането на новия НПК. Направен е опит да се докаже, че хипотезата на чл.94, ал.1, т.9 НПК, когато на обвиняемия се назначава адвокат, ако „не е в състояние да заплати адвокатско възнаграждение, желае да има защитник и интересите на правосъдието изискват това” е по своята същност *доброволна защита по назначение*. Тя е разграничена от доброволната защита по избор и от условно задължителната защита. Прието е също, като са изложени и съответните аргументи, че е налице доброволна защита по назначение и в случаите когато се назначава защитник на подсъдимия, ако няма такъв

преди получаване на неговото съгласие да бъдат прочетени в съдебното заседание обясненията на друг подсъдим (чл.279, ал.3 НПК), или показанията на свидетел (чл.281, ал.7 НПК), дадени по същото дело пред орган на досъдебното производство или пред друг състав на съда.

По повод на изложението на общите постановки на *задължителната защита* се поддържа разбирането, че когато е издаден акт за назначаването на служебен защитник, съответният адвокатски съвет не може да откаже определянето на такъв. Подобни действия представляват недопустима намеса в работата на съдебните органи. Техните актове не могат да бъдат преценявани от гледна точка на целесъобразност от външни институции. От друга страна е вярно, че допуснатото процесуално нарушение не е съществено, ако компетентните органи назначат служебен защитник без спазването на правилата на Закона за правната помощ. Но тази практика крие опасна тенденция да се заобикаля този закон и да се компрометира неговото действие.

Тематично е обобщена практиката на съдилищата във връзка с хипотезите на *абсолютно задължителната защита*. Направен е опит да се докаже, че в хипотезата на чл.94, ал.1, т.6 НПК, когато е направено искане от прокурора пред първоинстанционния съд за задържане под стража или обвиняемият е задържан, предвидената защита е по своя характер абсолютно задължителна. За първи път е анализирана и хипотезата на назначаване на резервен защитник, като е доказана тезата, че в този случай защитата е също по своята същност абсолютно задължителна. Аргументиран е и изводът, че случаите на абсолютно задължителна защита не са изчерпателно посочени в чл.94, ал.1 и ал.4 НПК. Задължително се назначава служебен защитник и за предварителното изслушване на страните за провеждане на съкратено съдебно следствие (чл.372, ал.2 НПК), като и за сключване на споразумение на досъдебното и съдебното производство (чл.381, ал.1 НПК и чл.381, ал.4 НПК). Систематизирана е и е обобщена и практиката на ВКС по повод прилагането на правилата на *условно задължителна защита* по чл.94, ал.1, т.4 и т.5 НПК.

3.4. В раздел четвърти са поставени на обсъждане практическите и законодателни проблеми, които се поставят във връзка с фигурата на **повереника**.

На пръв план са съпоставени правата на защитника с тези на повереника, за да се докаже изводът, че повереникът *няма същите права*, както защитника по чл.99, ал.1 НПК. Направен е опит да се докаже и тезата, че законовата конструкция по чл.253 НПК, че повереникът не е страна, е съпроводена с реални трудности и несправедливи практически измерения. От друга страна и самата идея не е доведена докрай. Независимо, че не се сочи като страна, повереникът има самостоятелни процесуални права, които са му предоставени от кодекса независимо и паралелно с правата на пострадалия. Затова се прави обобщен извод, че той не се явява само процесуален представител на пострадалия, а е и самостоятелен участник, след като разполага със свои процесуални права, независимо от по-ограничения им обем, в сравнение с тези на защитника.

В дисертационният труд е обоснован и друг важен практически извод, че накърняването на правата на повереника на досъдебната фаза не подлежи на *съдебен контрол*. По този начин се доказва, че след като накърняването на тези права, НПК не свързва с допуснато съществено процесуално нарушение, това означава, че така предвидените процесуални права на повереника са правно нищо.

За първи път новият НПК установи *доброволна защита* по *назначение* от адвокат за частния обвинител, частния тълкувател, гражданския ищец и ответник (чл.100, ал.2 НПК). Ако законодателят беше докрай последователен щеше да предвиди същата безплатна правна помощ и за пострадалия на досъдебната фаза. При сравнително-

правен анализ е направен извод, че това законодателно разрешение обаче не е в несъответствие с чл.13 от директива 2012/29/ЕС.

На пострадалия се осигурява **задължително** безплатна правна помощ, но само когато е малолетен или непълнолетен, недееспособен или ограничено дееспособен. Защитата е предвидена като **абсолютно задължителна**, защото съответният орган назначава особен представител – адвокат, служебно и независимо от волята на тези лица и техните родители, попечители или настойници (чл.101, ал.1 и ал.2 НПК). По този начин може да се приеме, че българското законодателство е в съответствие с чл.24, т.1, от директива 2012/29/ЕС, в който се предвижда като задължителен стандарт именно такъв вид задължителна защита.

Мотивирано се предлага при бъдещо изменение на НПК да се предвидят случаи на задължителна защита от защитник когато: пострадалият е малолетен; страда от физически или психически недостатъци, които му пречат да се защитава сам; не владее български език. Вярно, че директива 2012/29/ЕС не установява такъв задължителен регламент. Но както е известно тази, а и всяка друга директива съдържа само минималните стандарти, които държавите-членки могат да разширят, ако това е необходимо, за да се осигури по-висока степен на защита на правата и свободите на гражданите. Колкото и да струва това като разход на Националното бюро за правна помощ, няма съмнение, че в тези случаи без да участва задължително адвокат, правата на пострадалия лесно могат да бъдат злоупотребени.

4. В глава четвърта са поставени на изследване и анализ *мерките за наказателнопроцесуална принуда*.

4.1. В раздел първи са изследвани и обобщени **европейските стандарти** за установяването и налагането на принуда, така както са утвърдени в практиката на Европейския съд: изискването за законоустановеност на принудата като условие за нейната легитимност; мерките за принуда преследват правомерна цел и са необходими в едно демократично общество; принудата е пропорционална, т.е. съразмерна на преследваната цел; лицето, на което е наложена мярка за принуда има осигурено право на достъп до съд. На базата на тези обобщения е аргументиран изводът, че Българската държава е направила необходимото за осигуряването на тези стандарти.

4.2. В раздел втори от тази глава са формулирани редица обобщени правила, които илюстрират **общата характеристика на принудата** по НПК.

Мерките за принуда са **класифицирани** в три групи – мерки за неотклонение, други мерки за процесуална принуда и принудителни способности за доказване. Изяснена е непосредствената цел на различните мерки, за да се определи и тяхната **правна природа**. По този начин е доказана тезата, че мерките за неотклонение са класически **превантивни** мерки за принуда с изключение на двата случая по чл.61, ал.5 НПК и чл.66 НПК, когато може да се наложи, както и може да се измени взетата мярка в полетжа, но като санкция за неизпълнение на предписано процесуално задължение. Във връзка с правилото на чл.66 НПК е анализирано Тълкувателно Решение № 3 от 2012 г. на ОСНК на ВКС и са изложени многобройни аргументи, за да се докаже, че то е в пълно съответствие с идейните положения, заложи от законодателя при налагането на мерките за неотклонение. Накрая на този раздел са формулирани **разликите** между мерките за неотклонение и другите мерки за наказателнопроцесуална принуда.

4.3. В раздел трети са анализирани **задържането от прокурора** и **задържането под стража**.

Задържането от прокурора, като наказателнопроцесуален институт е изследвано в неговата пълнота. При анализа на **фактическите предпоставки** аргументирано се поддържа, че при задържането от прокурора трябва да са налице и

предпоставките за задържането под стража, така както са уредени в чл.63, ал.1 НПК. Основният аргумент се извежда от чл.64, ал.2 НПК, който мълчаливо препраща към предпоставките по чл.63, ал.1 НПК за задържането под стража. Това разбиране е подкрепено и с решения от практиката на Европейския съд.

Направен е опит да се даде разрешение на важен *практически проблем* – може ли да се постанови задържане преди издирването на лицето, когато е привлечено като обвиняем, а всъщото време е в неизвестност за органите на досъдебното производство.

В дисертационния труд са анализирани и обобщени *разликите* между прокурорското и административното задържане, след което е направен и обобщен извод за правната природа на задържането от прокурора – превантивна мярка за наказателнопроцесуална принуда, постановявана по реда и правилата на НПК, от прокурор по отношение на обвиняем, извършил престъпление, което се наказва с лишаване от свобода или друго по-тежко наказание. Целта на това задържане е да бъде доведен обвиняемият пред съда при направено от прокурора искане за задържане под стража или домашен арест.

След като в последно време България бе осъдена няколко пъти от Европейския съд, се постави проблемът, че нашето законодателство не отговаря на изискването на чл.5, ал.3 от ЕКЗПЧ за своевременно изправяне пред съд на лицето, задържано от несъдебен орган. В този смисъл се предлагат два варианта за изменение на НПК – или да се редуцира максималният срок на прокурорското задържане по чл.64, ал.2 НПК от 72 на 48 часа, или да се въведе нарочен текст, който да установи забрана за кумулиране на административното и прокурорското задържане.

Анализирани са и решенията на Европейския съд, по които е констатирано и друго несъответствие на българското законодателство, в случая с чл.5, т.4 от ЕКЗПЧ. Затова се прави предложение да се допълни НПК, като се предвиди възможност за обвиняемия, задържан на основание чл.64, ал.2 НПК да обжалва задържането не само по реда на инстанционния контрол – пред горестоящия прокурор, но и пред съответния първоинстанционен съд с искане да бъде освободен преди да изтече срокът на задържането.

В този раздел са обобщени и законодателните, и практически проблеми при ***задържането под стража.***

Както при привличането на обвиняем, така и при задържането под стража се изисква като *абсолютна предпоставка* обосновано предположение, изградено на базата на достатъчно доказателства, че определено лице е извършило конкретно престъпление. При привличането на обвиняем по чл.219, ал.1 НПК обаче законодателят е използвал *обективен* критерий – достатъчно доказателства за извършеното престъпление и вината на извършителя, а при задържането под стража по чл.63, ал.1 НПК – *субективен* – обосновано предположение за това. В тази връзка се поддържа, че това не е най-добрият законодателен подход – когато се обозначават еднакви правни явления да се използват различни понятия. Затова се предлага тези правила да бъдат прецизирани. Във връзка с другите две *кумулятивни предпоставки* – да съществува *реална опасност*, че лицето ще се укрие или ще извърши престъпление е обобщена практиката на съдилищата за *доказателствената основа*, на базата на която трябва да се направи *прогнозата* за укриване или извършване на престъпление, за да е същата реална и конкретна, а не принципна и хипотетична.

Във връзка със задържането се поставя и важният въпрос за *транспонирането* в българското законодателство на директива 2012/13/ ЕС от 22.05.2012 г. относно правото на информация в наказателното производство и в частност чл.4, който поставя изискването за издаването на *декларация* за правата при арест. Направена е констатация, че аналогични правила са предвидени в чл.61, ал.1 и ал.2 от Правилника

за прилагането на Закона за Министерството на вътрешните работи. В НПК обаче не се съдържат такива, а директивата се отнася и до правата на задържани лица в процедура на наказателно производство. При задържането от прокурора, както и при задържането под стража не е предвидено нито едно специфично задължение, свързано с правото на задържания да бъде информиран за правата си като задържан. Затова се предлага именно в този смисъл да се предприемат и съответни изменения и допълнения в НПК.

4.4. В *раздел четвърти* са изследвани **другите** мерки за неотклонение и за процесуална принуда.

Подложени са на нарочен анализ разпоредбите на НПК, които регламентират подписката, гаранцията, домашния арест, забраната за напускане на пределите на Република България и за доближаване на пострадалия, отстраняването на обвиняемия от длъжност и обезпечителните мерки. Изяснено е тяхното съдържание, предпоставките за налагането им, компетентният орган и предвиденият съдебен контрол. В същото време тематично и систематично е обобщена, както ръководната, така и задължителната практика на ВКС по тяхното налагане.

Поддържа се разбирането, че не следва да се утвърждава практиката, която приема, че *гаранцията* е правилно определена, ако е съобразена с минималната работна заплата за страната. В НПК не се предвижда нито минимален, нито максимален размер на гаранцията, това е въпрос на конкретен случай и на конкретни обстоятелства. Затова може да бъде определена гаранция и в по-нисък размер от този на минималната работна заплата за страната. Освен това се предлага *да се измени* разпоредбата на чл.61, ал.3 НПК, като срокът за обжалването на гаранцията се определи не в относителни, а в абсолютни цифри.

Във връзка с *домашния арест* се *настоява* да бъде издаден съответен нормативен акт, който да уреди правилата, компетентните органи и средствата за осъществяване на контрол при изпълнението на тази мярка.

Аргументирано се *предлага* да се уредят фактическите предпоставки за налагането на *забрана на обвиняемия да доближава пострадалия*, тъй като отсъствието на такива прави налагането на тази мярка задължително, когато е направено предложение от прокурора или искане от пострадалия. *Настоява* се също при бъдещо изменение на НПК да се регламентира санкция за неизпълнението на тази мярка за принуда.

Отстраняването на обвиняемия от длъжност е отграничено от отстраняването от работа в хипотезата на чл.100, ал.2 от Закона за държавния служител.

5. В *глава пета* са поставени на подробен теоретичен и практически анализ действията, които се извършват в хода на *разследването, като първи стадии на досъдебното производство*.

5.1. *Раздел първи* е посветен на **образуването** на досъдебното производство.

На първо място са изследвани *предпоставките* за образуване на производството след приемането на новия НПК и издадените нови актове на главния прокурор – законен повод, достатъчно данни за извършено престъпление от общ характер, компетентен орган и надлежен акт. Обяснена е правната същност на съставения протокол при *личното явяване на деета* с признание за извършено престъпление. Формулирани са и практическите хипотези когато е налице *„непосредствено разкриване* от органите на досъдебното производство на признаци за извършено престъпление” (чл.208, т.4 НПК). Подробно е изяснено и съдържанието на понятието *достатъчно данни* за извършеното престъпление, което е другата предпоставка за образуване на производството.

Специално внимание е отделено на *предварителната проверка*, за която се съдържа регламент не в НПК, а в ЗСВ. В тази връзка е изразено аргументирано

несъгласие с чл.9, ал.1 от Инструкция на главния прокурор № 89 от 10.03.2011г., според който проверката на съответните органи се възлага от прокурора с *писмо*. Изразено е становище, че този текст противоречи на чл.145, ал.2 от ЗСВ, съгласно който прокурорът се произнася с разпореждания, когато упражнява правомощията си по този закон. Освен това е обяснен и характерът на *сроковете*, които са въведени с цитираната Инструкция, като се поддържа, че всички те са по своето естество дисциплиниращи, а не фатални. Затова дейността по предварителната проверка може да се извършва и след изтичането на тези срокове.

Накрая са формулирани и обобщени пет съдържателни *разлики* между проверката и разследването. Изложени са многобройни теоретични аргументи по повод направеното заключение, че на практика продължава да се преувеличава значението на предварителната проверка като гаранция срещу неоснователно образуване на наказателни дела, като в същото време се премълчава, че тази гаранция се заплаща с правата и свободите на гражданите.

Детайлно е анализирана и обяснена *втората хипотеза* за образуване на досъдебно производство по правилата на чл.212, ал.2 НПК. Доказано е становището, че в този случай законът си служи с *необорима презумпция*, че “досъдебното производство се счита за образувано” със съставянето на протокола за първото действие по разследването, когато то е оглед, включително освидетелстване, претърсване, изземване и разпит на свидетели, както и когато се извършва обиск при условията и по реда на чл.164 НПК.

Отграничено е приложното поле на образуването на досъдебно производство при *общата наказателна процедура* по чл.212, ал.2 НПК и при *бързото и незабавното производство* по чл.356, ал.3 и чл.362, ал.3 НПК. По този повод е предложено разрешение на важен практически проблем – когато се налага извършване на оглед на местопроезшествие, трябва да започне разследване по общите правила на чл.212, ал.2 НПК или бързо, или незабавно производство. Изведено е обобщено правило, че когато се налага да се извърши такъв оглед, но в същото време са налице и данни за извършителя, трябва да се образува бързо или незабавно производство, а при липса на такива данни, се образува производството по реда на общата процедура, по правилата на чл.212, ал.2 НПК.

При започване на разследване при неотложни действия, както при общата така и при диференцираните процедури, е установено задължение за разследващия орган *да уведоми незабавно прокурора*. В дисертационния труд е обосновано разбирането, че след като бъде уведомен, прокурорът може включително и да прекрати производството, за да преустанови едно незаконосъобразно и необосновано разследване. За прекратяването е без значение, че няма постановление за образуване и че разследването не е приключило. Едно незаконосъобразно разследване не може да продължава, а още по-малко да се изисква да приключи, за да се прекрати.

Предложено е и разрешение на проблема, ако за престъплението се предвижда по правилата на чл.194 НПК, разследването да се проведе от *следовател*, неотложните действия, могат ли да се извършат валидно от друг *разследващ орган* и обратно – ако се предвижда разследване от друг разследващ орган, да се извършат от следовател. Поддържа се, че това е възможно след влизането в сила на новата ал.3 на чл.203 НПК (Д.В, бр.109 от 2008 г.), изменена (Д.В., бр.32 от 2010 г.). В тази връзка е цитирана и Инструкция на главния прокурор и министъра на вътрешните работи № 133 от 20.03.2012 г. за координацията и взаимодействието между прокуратурата и Министерството на вътрешните работи при провеждане на неотложни и първоначални действия по разследването.

На критичен анализ е подложена продължаващата и до днес практика, независимо

че законът (чл.214 НПК) не поставя такова изискване, в постановлението **се вписва името** на лицето, срещу което се образува производството. Изложени са многобройни аргументи в полза на изразената теза, че тази практика е не само незаконна, тя крие опасна тенденция от нарушаване на основни права и свободи на гражданите. Така се поставиха и поставят проблеми, които все още не са разрешени – какво е положението на лицето, срещу което е образувано производството; от кой момент се счита, че е повдигнато предварителното обвинение – от момента на образуване на производството срещу лицето или от момента на привличането му като обвиняем; лицето, срещу което е образувано производството, трябва ли да се уведомява за това; от кой момент тече релевантният давностен срок за наказателно преследване – от образуването или от привличането на лицето като обвиняем и т.н.

5.2. В *раздел втори* на тази глава са поставени на подробен анализ законодателните, теоретични, а и практически разрешения, свързани с института на **привличането на обвиняем** и предявяването на обвинението.

С използване на аналитичния и съпоставителен метод е направен опит да се разкрие съдържанието на използваните в нашето законодателство юридически формули като: **привличане на обвиняем** (чл.219 НПК), **повдигане на обвинение** (чл.242 НПК), **привличане към отговорност** (чл.127, т.3 от Конституцията), **наказателно преследване** (чл.70 от Конституцията и чл.80 и сл. от НК). В тази връзка е подложено на критичен анализ решение на Конституционния съд № 10 от 1992 г., с което е прието, че изразът "може да бъде възбудено наказателно преследване" по смисъла на чл. 70 от Конституцията означава даване на разрешение на надлежните органи за образуване на предварително производство и извършване на следствени действия. От този момент, а не от момента на привличане на народния представител в качеството на обвиняем, се сменя неговият имунитет". В дисертационния труд са изложени многобройни аргументи, които илюстрират разбирането, че това решение поражда повече въпроси, отколкото да дава разрешение на реални практически и законодателни проблеми. Затова се поддържа тезата, че възбуждане на наказателно преследване означава привличане на обвиняем. Наказателното преследване се приема, че е възбудено не с образуване на производството, а след като лицето е привлечено като обвиняем с постановление по реда на чл.219, ал.1 НПК или срещу него е извършено първо действие по разследването по смисъла на чл.219, ал.2 НПК.

В тази част на изложението са изследвани и **двете форми** за привличане на обвиняем **по общата** наказателна процедура (чл. 219, ал.1 и ал. 2 НПК).

Във връзка с фактическата предпоставка за привличане на обвиняем по **чл.219, ал.1 НПК**, а именно **достатъчно доказателства** за вината на лицето в извършеното престъпление, е изцяло възприето отразеното до момента в българската правна литература обяснение на понятието „достатъчно доказателства” с неговите обективни и субективни признаци. За първи път обаче е разкрито съдържанието на предписаното задължение на разследващия орган да **докладва** на прокурора преди да привлече лицето като обвиняем. Изяснена е правната същност на този доклад, начините на докладването и допусканите на практика съществени процесуални нарушения.

По повод анализа на втората форма за привличане на обвиняем по **чл.219, ал.2 НПК** е изследвана законодателната идея и социалния замисъл на това процесуално действие. Защитена е тезата, че на основание чл.219, ал.2 НПК лицето се привлича като обвиняем **без изискването** за достатъчно доказателства.

В тази връзка е аргументирано становището, че разпоредбата на чл.219, ал.2 НПК и в частност изразът – **“разследващият орган може”**, не трябва да се тълкува буквално в смисъл, че той не е длъжен да привлече обвиняем със съставяне на протокола за първото действие срещу него, т.е. че нормата е диспозитивна и че е въпрос на субективна

преценка кога разследващият орган ще привлече и кога няма да привлече обвиняем, макар да е предприел действие по разследване срещу лицето. Изложени са многобройни аргументи, че подобно тълкуване е недопустимо, защото би било *contra lege*.

В дисертационния труд се поддържа още, че разпоредбата на чл.219, ал.2 НПК е опит да бъдат инкорпорирани в българското законодателство *Европейските стандарти* за наказателно обвинение по чл.6 т.1 от ЕКЗПЧ. Поради тази причина са цитирани десетки решения на Европейския съд с цел да се уточни съдържанието на понятието “наказателно обвинение”, което впрочем е автономно понятие за този съд.

В детайли е изяснено и съдържанието на израза “*първото действие по разследването срещу лицето*”, така както е употребен в чл.219, ал.2 НПК – това е всяко действие по разследването, което се провежда с участието на лице, срещу което са събрани доказателства или фактически данни за евентуално участие при извършване на престъплението. В тази връзка се прави обобщено заключение, че лицето се конституира в процесуалното качество на обвиняем не след, а преди извършване на действието срещу него. За доказването на верността на тези изводи се сочат, както решения на Европейския съд, така и на българските съдилища.

Накрая на изложението е даден мотивиран отговор на важни **практически проблеми**: когато действие по разследването срещу конкретно лице се извършва с разрешение на съдия, даването или отказът да се даде разрешение се отнася единствено до извършването на действието; когато протоколът от първото действие по разследването срещу лицето се представи за одобрение от съдия, той не може да проверява формулираното обвинение, освен законосъобразно ли е извършено действието; съдията трябва да одобри протокола от извършеното действие по разследването срещу конкретното лице, независимо че с протокола това лице не е привлечено като обвиняем.

Привличането на обвиняем при **бързо и незабавно производство** се извършва по същите правила, както предвидените по **чл. 219, ал. 2 НПК** за общата наказателна процедура. В разработката е ясно очертан *недопустимият законодателен подход*, когато едни и същи правния явления или институти се обозначават с различни правни формулировки. Така при бързото и незабавното производство е използвана презумпция – “лицето се счита за обвиняем от момента на съставяне на протокола за първото действие по разследването срещу него” (чл.356, ал.4 и чл.362, ал.4 НПК), а при привличането по чл.219, ал.2 НПК не е използвана такава презумпция, независимо че и в двата случая става въпрос за един и същи институт – привличане на обвиняем. Освен това при бързото и незабавно производство НПК сочи като предпоставка за привличането на обвиняем наличие на “обосновано предположение”, а при общата процедура по чл.219, ал.2 НПК няма такава предпоставка. Нещо повече, при привличането на обвиняем по **чл. 219, ал. 1 НПК**, същата тази предпоставка е обозначена с понятието “достатъчно доказателства”, а не с “обосновано предположение” за виновността на лицето. Достатъчно доказателства е обективната страна, а субективната – е същата – обосновано предположение, че конкретно лице виновно е извършило конкретно престъпление. В настоящия труд се аргументира разбирането, че обоснованото предположение в хипотезата по чл.219, ал.1 НПК е в висока степен вероятно, от обоснованото предположение при привличане на обвиняем по чл.219, ал.2 НПК и при бързото и незабавно производство по чл.356, ал.4 и чл.362, ал.4 НПК. Главният довод за доказване на така поддържаната теза се извежда от факта, че само при привличането на обвиняем по чл.219, ал.1 НПК е поставено и изискването събраните и проверени доказателствени материали за вината на лицето да са *достатъчно*.

По повод **предявяването на постановлението** за привличане на обвиняем, най-

напред са очертани *разликите* между това действие и привличането на обвиняем, като институти които имат различна непосредствена цел, затова и различна правна природа. Именно затова е необяснимо, че двете различни по своята природа правни действия са регламентирани в един, а не в различни текстове на НПК.

Обосновано е разбирането, че към момента на предявяване на постановлението за привличане на обвиняем разследващият орган *не е длъжен да предяви* и събраните до този момент *доказателствени материали*. Тази теза е доказана не само чрез буквалното и систематическо тълкуване на едни или други разпоредби на НПК, но и с решения от практиката на Европейския съд, както и с позоваването на директива 2012 (13) ЕС от 22.05.2012 г. относно правото на информация в наказателното производство.

Направен е опит да се докаже изводът, че независимо от липсата на нарочен текст в НПК, разследващият орган е *длъжен да предяви протокола* от първото действие по разследването срещу лицето. В противен случай е налице директно противоречие с чл.6, т.3, б."а" от ЕКЗПЧ, който създава задължение за незабавно информиране на лицето за характера и причините за обвинението срещу него.

5.3. В раздел трети е изследван институтът на изменение на обвинението.

На базата на богатата практика на ВКС и доктрината са изведени и формулирани редица *общи постановки* като: не е допустимо ново привличане на обвиняем на досъдебното производство по искане на пострадалия, а в съдебното производство по искане на частния обвинител; при изменение на обвинението отговорността на подсъдимия е в рамките на инкриминирано според измененото обвинение, а не според първоначалното обвинение формулирано с обвинителния акт; в съдебното заседание на въззивната инстанция не може да се изменя обвинението по правилата на чл.287 НПК и други.

Анализирана е и систематизирана практиката на съдилищата във връзка с *основанията и реда* за изменение на обвинението. Обобщена е и константната практика на ВКС, когато се приема, че при изменение на обвинението е допуснато съществено процесуално нарушение.

Мотивира се *предложение* във всички текстове на НПК, където е използван изразът – „закон за по-тежко наказуемо престъпление”, да се замени с изрза “по-тежка правна квалификация”.

5.4. В раздел четвърти са подложени на цялостен анализ действията преди предявяването на разследването, като нов институт на досъдебната дейност.

На първо място е уточнена задачата и *същността* на този институт като гаранция за срочното приключване на производството. Благодарение на тези действия констатираните пропуски се поправят без делата да се връщат за допълнително разследване, с определяне на нови срокове за това. От друга гледна точка те се явяват надеждна гаранция за осъществяване от прокурора на постоянен надзор за законност.

Подробно е анализиран *докладът* на разследващия орган преди предявяване на разследването – неговата задължителност, фактическите предпоставки за докладване, формата, редът и начинът на докладването, съществените процесуални нарушения и т.н. Аргументирано е разбирането, че прокурорът не трябва да се задоволява с преразказване от страна на разследващия орган на събраните доказателства било присъствено и лично, било по телефон, факс, електронна поща и т.н. Това докладване не трябва да се извършва и чрез изготвяне на писмен доклад от разследващия орган, в който да се обобщават резултатите от разследването. Все в тази връзка е подложено на критичен анализ и Методическото указание на главния прокурор от 27.06.2011г.

Подробно са изследвани *правомощията* на прокурора при извършване на действията преди предявяване на разследването. В тази връзка е направен опит да се формулират *обобщени правила* за *съществените процесуални нарушения* на

досъдебната фаза. За отправна точка е послужила разпоредбата на чл.248, ал.2, т.3 НПК и Тълкувателно решение № 2 от 2002 г. на ОСНК на ВКС.

5.5. Раздел пети е посветен на **предявяване и приключване** на разследването.

След приемането на новия НПК този институт претърпя редица изменения. В тази връзка се поддържа, че правилно с едно от последните изменения на НПК предявяването на разследването бе установено като **право** на обвиняемия. Задължително е обаче обвиняемият и пострадалият да бъдат редовно призовани при условие, че са направили искане да вземат участие при предявяване на разследването. Настоява се да се утвърди и практиката, че когато призован чрез органите на полицията обвиняем или пострадад не е открит на посочения от него адрес за призоваване, не му се предявява разследването.

Чрез няколко обобщени правила, сравнително-правно е очертана **различната** правна природа на предявяването на разследването и предявяването на обвинението.

Изследван е и **редът** за предявяване на разследването, като успоредно с това са очертани и най-често допусканите съществени процесуални нарушения. Изяснена е и правната характеристика, както и реквизитите на **протокола** за предявяване на разследването.

5.6. В раздел шести са изследвани и анализирани предвидените в НПК **срокове за разследване**.

За първи път е подложен на цялостен анализ не само **характерът** на предвидените срокове за разследване, но и **предпоставките** и **редът** за тяхното удължаване. Цитирано е Указание на главния прокурор № 4-261 от 12.07.2010 г., за да се обобщи кои са задължителните реквизити на **искането** за удължаване на срока.

Действащият НПК не сочи **максималния** срок, до който административният ръководител на по-горестоящата прокуратура или оправомощен от него прокурор в **изключителни случаи** може да удължава срока на разследването (чл.234, ал.3 НПК). Затова в чл.9 от цитираното Указание на главния прокурор е прието, че в тази хипотеза разследването се продължава „безсрочно, но преобладаващо и на практика не повече от сроковете по чл.234, ал.8 НПК”, а това означава две години в случаите на тежко престъпление и една година – в останалите случаи. В дисертационния труд се излагат многобройни аргументи, за да се докаже, че това указание е в очевидно противоречие с буквата и духа на НПК.

Според изричния регламент на чл.234, ал.4 НПК, мотивираното искане за удължаване се изпраща **преди изтичането на сроковете**, за които се иска продължаването. Изложени са многобройни аргументи за доказване на тезата, че ръководителят на съответната прокуратура може да удължи срока, включително и когато искането за това е направено **след** изтичането на първоначалния или удължения срок за извършване на разследването. В тази връзка само недоумение буди чл.13 от цитираното Указание на главния прокурор, според който, ако след изтичането на сроковете за разследване са „събирани доказателства, началната дата на удължаване трябва да бъде датата, следваща тази, в която законоустановеният срок за разследването е изтекъл”, а ако не са събирани доказателства – „началната дата на удължаване е от датата на писмото на компетентния орган”. Очевидно, че в подобна разпоредба ясно прозира идеята за валидиране на извършените действия. Но каквото и да означава ”валидиране”, подобна практика е незаконна, изразяваща се в несполучливи опити за очевидно заобикаляне на закона. Каквато и дата да носи писмото на прокурора, срокът към момента на неговото удължаване или е изтекъл или не е.

Подложена е на цялостен анализ и разпоредбата на **чл.234, ал.7 НПК**, след което са направени и важни обобщаващи доктринерни, а и практически изводи за приложението на същата: тази норма визира само действията по разследването, а не всички други

процесуални действия; ако действията по разследването са извършени, след като е изтекъл срокът за разследването, но впоследствие този срок е продължен, те могат да се повторят и да се извършат валидно, а събраните доказателства да се използват от съда; когато съдът установи, че са събрани доказателства извън сроковете за разследване, посоченият порок следва да се отстрани в съдебното производство, без делото да се връща на прокурора. На базата на тези изводи е формулирано и заключението, че правилото на чл.234, ал.7 НПК не може да придаде на предвидените срокове за разследване фатален характер, а единствено цели да дисциплинира органите на досъдебното производство да правят своевременно своите искания за продължаване на същите.

Обосновано е виждането, че в НПК съществува недопустима **празнота**, която задължително трябва да се допълни, като ясно се укаже как се процедира по делата, когато разследването не е приключило, а срокът не е продължен по причина, че случаят не представлява фактическа и правна сложност или че не е изключителен по смисъла на чл.234, ал.3 НПК. В разработката е илюстрирано как тази празнота на закона се запълва с практика, която е на границата на законността.

На последно място в този раздел са формулирани и изчерпателно посочени случаите, когато при разследването **започва да тече нов срок** по чл.234, ал.1 НПК. В тази връзка е направен опит да се докаже, че Указанието на главния прокурор № 9731 от 15.06.2010 г., в което е прието, че когато постановлението за прекратяване на производството е отменено от прокурор от по-горестоящата прокуратура, служебно, на основание чл.243, ал.9 НПК, не започва да тече нов срок за разследването, е в очевидно противоречие с разпоредбата на чл.243, ал.10 НПК.

6. Глава шеста разглежда *действията на прокурора след завършване на разследването*.

6.1. Раздел първи е посветен на **общата характеристика** на този стадий и на **обвинителния акт**.

За да се очертае **общата характеристика** на тези действия на прокурора са формулирани няколко принципни и общи правила, които се отнасят до дейността в този стадий.

Във връзка със **срока** по чл.242, ал.3 НПК е аргументирано виждането, че този срок първо, не е фатален и второ, че не може да бъде удължаван.

Даден е и обоснован отговор на възникналия практически проблем – коя прокуратура е компетентна да сезира горестоящата при възникнал **спор за компетентност** между две прокуратури. Поддържа се, че компетентна да повдигне такъв спор е прокуратурата, която е получила делото и се е обявила за некомпетентна по случая.

Направен е подробен анализ на **чл.242, ал.2 НПК**, на базата на който са изведени няколко принципни правила – разпоредбата не представлява изключение от правилото, че не е допустимо връщане на делата за допълнително разследване; прокурорът може да указва на разследващия орган да отстранява допуснати съществени процесуални нарушения или сам да ги отстрани, но само ако са допуснати при предявяване на разследването.

Даден е и обоснован отговор на важен **практически проблем** – когато прокурорът констатира съществено процесуално нарушение, допуснато обаче *не при предявяване на разследването*, а при извършването на други действия, или констатира необходимост от събиране и на други доказателства – може ли да отстрани допуснатото нарушение или да събере необходимите доказателства, на какво основание и по какъв ред. Аргументирано е виждането, че прокурорът може сам, на основание чл.46, ал.2, т.2 НПК, както и може да укаже на разследващия да отстрани допуснатите нарушения или

да събере необходимите доказателства, на основание чл.196, ал.1, т.2 НПК. Единствено е от значение дали е изтекъл срокът за разследването по чл.234 НПК или не е. Когато този срок е изтекъл, извършването на действия по разследването е безпредметно, защото те не поражда правни последици, а събраните доказателства не могат да се ползват от съда (чл.234, ал.7 НПК). Затова, когато се налага извършването на такива действия, прокурорът по съответния надлежен ред трябва да поиска удължаването на срока за разследването. Предлага се същото разрешение и във връзка със *съдебния контрол*. Става въпрос за случаите, когато съдебното производство е прекратено, независимо на кой стадий (чл.249, ал.2, чл.288, т.1, чл.335, ал.1, т.1 НПК), а делото е върнато за допълнително разследване на прокурора за отстраняване на допуснатите нарушения.

Очертана е правната същност на обвинителния акт като *единственото средство* чрез което: се реализира конституционното правомощие на прокурора за привличане към отговорност на лицата, извършили престъпление от общ характер; се предявява публичен иск от името на държавата за търсене на наказателна отговорност; се формулира окончателното обвинение; се повдига обвинение пред съд; се определят пределите на доказване в съдебното производство.

Очертани са *разликите* в предпоставките при повдигането на *окончателното* обвинение по чл.246 НПК и *предварителното* обвинение по чл.219 НПК, за което са формулирани няколко принципни правила.

Обобщена е практиката на ВКС във връзка със задължителните *реквизити* на обвинителния акт и случаите, когато липсата на някои от тях представлява съществено процесуално нарушение.

6.2. В *раздел втори* са поставени на изследване теоретическите и практически въпроси, свързани с **прекратяването** на наказателното производство.

На първо място са формулирани и обобщени *правните последици* при прекратяването на производството – прекратява се висящността на процеса и повдигнатото по делото обвинение; отменят се всички мерки за процесуална принуда; решава се въпросът за веществените доказателства; спрямо същото лице за същото престъпление не може да се образува ново производство; материалите от прекратеното производство не могат да се използват по друго дело без отново да се съберат и проверят.

Основанията за прекратяване на производството са обобщени като: общи, специални, специфични, реабилитиращи и нереабилитиращи. Анализирани са практиката на ВКС във връзка с конкурирането на различните видове основания, като се поддържа тезата, че когато се конкурират две реабилитиращи основания трябва да се отдаде предпочитание на основанието по чл.24, ал.1, т.1 НПК – деянието не е извършено или не съставлява престъпление, което напълно реабилитира обвиняемия.

На цялостен анализ е подложено основанието за прекратяване по чл.234, ал.1, т.2 НПК – когато *обвинението не е доказано*. Подробно са изследвани и двете хипотези – първата, когато не е доказано по несъмнен начин, че е извършено *деяние* и втората, когато е доказано извършеното деяние, но не е доказано по несъмнен начин кой е *извършителят* на същото. Формулирани са и съответните правни последици: първо, когато в хода на разследването не е доказано и не може да се докаже дали е извършено деянието, независимо дали е повдигнато обвинение или не, производството се прекратява на основание чл.243, ал.1, т.2 НПК; второ, когато в хода на разследването е доказано по несъмнен начин извършеното деяние, хипотезите са различни: когато е повдигнато обвинение, производството на основание чл.244, ал.1, т.2 НПК се спира срещу неизвестен извършител и в същото време, на основание чл.244, ал.2 НПК се прекратява срещу лицето, което е било привлечено като обвиняем; в случай, че в хода на разследването не е повдигнато обвинение, производството се спира срещу неизвестен

извършител, на основание чл.244, ал.1, т.2 НПК. В дисертационния труд се поддържа, че в някои от тези разрешения има известна алогичност – производството е едно, а се спира, като в същото време същото това производство се и прекратява спрямо обвиняемия. Впрочем, действителната причина, поради която съществуват такива противоречия, алогичност и неprecизност, както в отменения, така и в действащия НПК е фактът, че българският законодател или не можа, или не поиска да направи разлика между хипотезите, когато *се прекратява производството*, което означава и обвинението повдигнато в хода на разследването, от хипотезите, когато *се прекратява обвинението* и се отменят всички мерки за процесуална принуда, а производството се спира.

Цялостно е изследвано и правилото *non bis in idem* като основание за прекратяване на производството (чл.24, ал.1, т.6 НПК). Изходната база е даденото в Решение на Съда на Европейските общности (СЕО) от 09.03.2006 г. по делото Van Esbroeck (C-436/04) определение на понятието „същото престъпление”. След анализа на практиката на ВКС е направен извод, че същата е в съответствие с този стандарт. Противоречиво се разрешава обаче приложението на чл.24, ал.1, т.6 НПК при наложено *административно наказание*. В тази връзка се поддържа, че не е допустимо за едно и също деяние при едни и същи фактически обстоятелства деецът да носи едновременно наказателна и административна отговорност, независимо от това, че се засягат различни обществени отношения. В подкрепа на този извод се сочи чл. 4, т. 1 на Протокол № 7 от ЕКЗПЧ, практиката на Европейския съд в Страсбург, включително и делата, по които е осъдена България.

Дадено е и разрешение на отдавна наболелия проблем за приложението на правилото *non bis in idem* при влязла в сила *присъда, постановена от съд на друга държава* срещу същото лице за същото престъпление, както от съдебните, така и от органите на досъдебното производство.

На цялостен анализ са подложени и основанията за прекратяване на производството по делата от *частно-публичен* и *публично-частен* характер.

6.3. В *раздел трети* на тази глава е изследван **съдебният контрол** върху прекратяването на производството от прокурора.

На първо място е поставен на обстоен теоретичен и практически анализ съдебният контрол, който се осъществява от *първоинстанционния* съд, като са направени обобщения, подкрепени с принципни решения от практиката на ВКС за: кръга на лицата, които са надлежно легитимирани да подават жалба срещу постановлението на прокурора за прекратяване на производството; уведомяването и срока за обжалване; съдържанието на жалбата и реда за нейното подаване; реда за разглеждането на жалбата. Производството пред съда се провежда без участието на заинтересованите лица. Това означава, че то може да приключи без другата страна въобще да е узнала, че такова е било проведено. Затова е лесно да се направи извод, че това производство не отговаря на изискванията на чл.6 от ЕКЗПЧ за надлежен и справедлив процес – липсва публичност, липсва възможност заинтересованата страна да бъде лично изслушана от съда, лично да се противопостави на доводите на другата страна, липсва състезателност, дори чрез размяна на книжа и право на отговор по повод предприетите действия от другата страна.

Детайлно са изследвани и *пределите на контрола*, който се осъществява от първоинстанционния съд – обосноваемостта и законосъобразността на постановлението на прокурора. Анализирани е както чистата *необосноваемост*, така и необосноваемостта, която е следствие от непълнота на доказателствения материал или от допуснато съществено процесуално нарушение. Във връзка със законосъобразността, съдът проверява правилното приложение на *материалния закон*. Изложени са многобройни

правни аргументи в подкрепа на извода, че съдът има компетентност да проверява правилна ли е *правната квалификация*, дадена в постановлението на прокурора, въпреки че съдебната практика е в обратен смисъл. Дадени са и конкретни практически разрешения във връзка с *реабилитиращите* основания за прекратяване на производството при различни хипотези – когато прокурорът е приел, че деянието е несъставомерно, а съдът констатира, че не съставлява престъпление по този, но е съставомерно по друга правна квалификация или констатира обратното, че извършеното деяние не е несъставомерно, както е приел прокурорът, а напротив съставлява престъпление. В пределите на проверката от първоинстанционния съд се обхващат и **съществените процесуални нарушения**, които за целите на изследването са обособени в три групи – допуснати при *събирането и проверката на доказателствения материал, при осигуряването на средствата за защита* и при *изготвяне на постановлението* за прекратяване. Съществените процесуални нарушения от първата група при събирането и проверката на доказателствения материал най-често се свързват с проведено необективно, формално и едностранчиво разследване. Практиката в този смисъл е противоречива. Изложени са редица аргументи в полза на по-новата практика на ВКС, че при липса на всеостранност, обективност и пълнота на разследването, делото трябва да се върне на прокурора поради допуснати съществени процесуални нарушения. В подкрепа на така поддържаната теза са приведени и решения от практиката на Европейския съд, включително и по които е осъдена България именно поради неефективно проведено официално разследване. Все в тази връзка е изразено и виждането, че в това производство *не трябва* да се прилага Тълкувателно решение № 2 от 2002 г., според което, при допуснати съществени процесуални нарушения при извършването на действия по разследването, съдът трябва да изключи така събраните доказателства от доказателствения материал по делото, без да го връща за доразследване. Обобщени са и практическите хипотези на допуснати съществени процесуални нарушения при *осигуряването на средствата за защита* и при *изготвяне на постановлението* за прекратяване.

Във връзка с конкретните **правомощия** на първоинстанционния съд при проверката на постановлението на прокурора за прекратяване на производството са формулирани няколко принципни правила – съдът не разполага с правомощия равнозначни и еднакви с тези на прокурора, защото няма първична компетентност, а упражнява последващ контрол върху законосъобразността и обосноваването на прекратяването; съдът не действа като инстанция по същество, защото не може да проверява установените фактически положения и като резултат от тази проверка да приема нови; съдът действа като контролно-отменителна инстанция – или потвърждава или отменя постановлението и връща делото на прокурора; макар и като изключение има и контролно-решаващи правомощия – да измени основанията за прекратяване на производството или разпореждането с веществените доказателства; в това производство не могат да се събират и проверяват нови доказателства; намира приложение ревизионното начало и забраната да се утежнява положението на обвиняемия, когато производството е образувано по негова жалба.

В тази част на изложението е изследвана същността, приложното поле и правните последици на **инстанционния** (йерархичен, вътрешноведомствен) контрол от *погорестоящия прокурор* при прекратяване на производството от прокурора. Обоснован е принципен извод, че когато постановлението за прекратяване на производството не е било обжалвано пред съответния съд, то не може да се възразява чрез жалба по реда на чл.200 НПК. Но всяко заинтересовано лице, а не само тези, които имат легитимация за съдебно обжалване по чл.243, ал.3 НПК (обвиняемият и пострадалият или неговите наследници, или ощетеното юридическо лице) може да сигнализира горестоящата

прокуратура за служебна отмяна на постановлението за прекратяване на производството, на основание чл.243, ал.9 НПК. В тази връзка е изведено и друго принципно правило, че когато постановлението на прокурора за прекратяване на производството не е било обжалвано пред съдебен орган, то има формална законна сила, защото подлежи на изпълнение и е задължително за всички. Това постановление обаче няма материална законна сила, защото не се ползва и с последиците на неотменимостта.

6.4. В *раздел четвърти* са поставени проблемите на **спирането на производството**.

Основанията за спиране са класифицирани в три групи, като общи, специални и специфични и така групирани са подложени на цялостно изследване при пълно съобразяване с практиката на ВКС и теоретичните достижения в тази връзка.

По повод основанията за спиране по чл.25, т.2 НПК, когато *„разглеждането на делото в отсъствие на обвиняемия би попречило да се разкрие обективната истина”* е направен опит да се докаже, че този институт е различен от института на задочното производство, което е допустимо да се проведе, но след противоположна оценка на органа – че отсъствието на обвиняемия няма да попречи за разкриването на истината (чл.206 НПК). Освен това за провеждането на задочно производство законът предвижда повече и по-рестриктивни предпоставки, в сравнение с предпоставките за спиране. За спирането, както е видно от чл.25, т.2 НПК няма регламент за *„щателно издирване”*, както е за провеждане на задочно производство, в отсъствие на обвиняемия по чл.206 НПК. Обобщена е и цялата практика по прилагането на регламента за щателно издирване и допусканите съществени процесуални нарушения в тази връзка.

Изследвани са като е уточнено съдържанието на правните формули по чл.216, ал.1 НПК на неустановено и неиздирено лица, когато *материалите се отделят*. Доказана е и тезата, че когато извършителят на престъплението *не е разкрит* (чл.244, ал.1, т.2 НПК), това е случаят, когато не са събрани достатъчно доказателства за извършителя на престъплението и по делото няма привлечен обвиняем. Тази хипотеза е различна от случаите, когато извършителят на престъплението *не е установен* или *не е издирен*. В тези случаи той е известен, срещу него са събрани достатъчно доказателства за участието му в извършване на престъплението, но или не е установена самоличността му (не е установен), или не е установено местоживеенето му (не е издирен).

6.5. *Раздел пети* е посветен на изследването на **правната същност и видовете актове**, които издава прокурорът.

След като са изследвани характеристиките на категорията индивидуални правоприлагащи актове е дадена и *дефиниция* на понятието „акт на прокурора” – едностранно властническо волеизявление, направено по реда и правилата на НПК, насочено към възникване, изменение или прекратяване на наказателнопроцесуални правоотношения, материализирано в съответната форма, установена в НПК.

След това са направени обобщаващи изводи за *видовете актове*, които издава прокурорът и случаите, когато се произнася с един или друг акт – *постановления* и *указания*, които може да оформи като резолюция. Освен това е изяснена и правна същност на *исканията*, *докладите* и *уведомленията*. Изследвана е и различната прокурорската практика, която е нагледна илюстрация за непознаване на правната същност на юридическия акт и в частност на правната природа на актовете, които издава прокурорът. Затова процесът е напълно формализиран, прокурорът за щяло и нещяло пише постановления, за което се губи време, сили и средства, производството се затормозява и се нарушава изискването за неговото приключване в разумен срок. В някои прокуратури за даваните указания на прокурора до разследващите органи се издават постановления, независимо че основанията за това е чл.197 НПК с употребения израз *„писмени указания”*. В същото време сроковете се удължават с резолюции или

писма, независимо че, тъй като се решава въпрос за удължаване на срок, актът трябва да е постановление и т.н.

Направена е съпоставка, като са обобщени и съдържателните разлика между **съдебния и инстанционния контрол**. Аналитично са съпоставени и *двата вида инстанционен контрол* – единият, който се инициира служебно от горестоящия прокурор по негова собствена инициатива или по сигнал на заинтересовани лица (чл.46, ал.3 НПК), и другият, който се осъществява по жалба на заинтересованите лица (чл.200 НПК), както и *двата вида служебен инстанционен контрол* – единият, който се осъществява по правилата на чл.243, ал.9 НПК, а другият – по чл.46, ал.3 НПК.

7. В последната глава седма са поставени на обсъждане и изследване проблемите на *доказването*.

7.1. Раздел първи е посветен на **доказателствата**.

Най напред са изяснени четирите **законови признаци**, чрез които това понятие е легално дефинирано (чл.104 НПК). В същото време понятието доказателства е разграничено теоретически и практически от *други сходни понятия* – обстоятелства, доказателствени средства и фактически положения. Анализирани са и познатите на доктрината **видове доказателства** – преки и косвени, първични и производни и обвинителни и оправдателни.

Във връзка с **веществените доказателства** е обобщена практиката на съдилищата за доказателствената стойност на снимки от видеокамери, мирисови следи, случайно създадени фотоснимки, диапозитиви, кинозаписи, видеозаписи и т.н. Във връзка с *приобщаването* на веществените доказателства е обобщена и систематизирана практиката на ВКС след приемането на новия НПК. В тази връзка е от особено значение и обобщената практика във връзка с *доброволното предаване* на вещи.

7.2. В раздел втори са поставени на обсъждане **доказателствените средства**

След анализа на новата разпоредба на НПК, с която за първи път се дава легална дефиниция на понятието доказателствени средства са направени принципни теоретични и практически **изводи и обобщения**. Освен това доказателствените средства са **отграничени** по няколко признака от доказателствата и от способите за доказване.

Подробно са изследвани *гласните* доказателствени средства. Обобщена е правната същност на **обясненията** на обвиняемия, като са формулирани и редица принципни правила за този вид доказателствени средства. Обоснована е правилността на практиката, че обвиняемият дава обяснение не само по време на разпита, но и при извършването на всяко друго действие – следствен експеримент, разпознаване, очна ставка и т.н. Изложени са доводи в подкрепа на практиката, че *извънпроцесуалните изявления* на обвиняемия, дадени преди образуване на производството са негоден доказателствен източник и не могат да послужат за доказване на обвинението, нито могат да се противопоставят на обясненията на обвиняемия. Тези извънпроцесуални изявления обаче могат да се доказват по реда и правилата на НПК.

Изведени са и същностните характеристики на **самопризнанието**, след което то е разграничено от *признанието* на деца за извършеното престъпление, направено при личното му явяване пред орган на досъдебното производство по смисъла на чл.208, т.3 НПК. По своята правна същност признанието не е самопризнание на обвиняем като устно доказателствено средство. Но това не означава, че достоверността на направеното признание не може да се легализира, като се докаже с други начини и други средства, предвидени в НПК. Изследвана е и правната същност на признанието при *съкратеното съдебно следствие* и при *споразумението*.

Анализиран е **оговорът**, като неговата правна характеристика е илюстрирана чрез извеждането на редица принципни положения. Очертана е противоречивата практика във връзка с *оттегляния оговор*. Приведени са съображения в полза на законността на

практиката, според която уличаващите друг обвиняем обяснения (т.нар. “отговор”) могат да служат като доказателствено средство и когато обвиняемият, който е дал тези обяснения, по-късно откаже да говори.

Обясненията на обвиняемия чрез формулирането на няколко принципни постановки са разграничени от *свидетелските показания*. Тематично и систематично е обобщена практиката на ВКС по повод принципното правило, че не могат да бъдат свидетели лицата, които са участвали в същото наказателно производство в друго процесуално качество, както и за изключенията, когато това е допустимо – пострадалият, водачът на специално обученото куче, актосъставителят, служителите на Министерството навътрешните работи, на военната полиция и на Агенция „Митници”. По аналогичен начин е обобщена и практиката във връзка с лицата, които могат да откажат да свидетелстват. Накрая е формулиран обобщен извод, че съдът и органите на досъдебното производство не могат да откажат допускането до разпит на свидетел по причина, че лицето е осъждано, изтърпява наказание, срещу него има висящо производство, полицейска регистрация и т.н., нито могат да изискват такива справки за свидетелите. Това би било в грубо противоречие с буквата, а и с идеята на НПК, че свидетел може да е всеки при единственото условие, ако е възприел факти, свързани със събитието на престъпното деяние. Друг е въпросът за оценката на дадените свидетелски показания, която се прави по вътрешно убеждение след цялостен анализ на доказателствения материал, обсъден поотделно и в неговата съвкупност.

В този раздел са изследвани и *писмените* доказателствени средства.

По своето правно естество писмените доказателствени средства са *документи* и затова на първо място е направен опит да се изясни *съдържанието* на това понятие, така както е употребено в НПК. Поддържа се, че в наказателния процес трябва да се има предвид определението на документ, така както е дадено в Постановление № 3 от 1982 г. на Пленума на ВС.

Документите като писмени доказателствени средства са разгледани в *две групи* – изготвени в хода и с оглед нуждите на процеса и изготвени извън и независимо от висящия наказателен процес.

От своя страна документите, *изготвени в хода на висящия наказателен процес*, са обобщени по следната схема. На първо място това са *протоколите* от действията по разследването и съдебните следствени действия, т.е. от *способите за доказване*, както и протоколите за изготвяне на веществени доказателствени средства. Доказана е тезата, че това са официални документи, издадени от компетентен орган, по реда и правилата на НПК, както и че разпоредбата на чл.131 НПК им придава *официална удостоверителна сила*. На второ място, това са *протоколите от други процесуални действия* – за предявяване на разследването, на постановлението за привличане на обвиняем, за отказ от назначаването на защитник и т.н. Разпоредбата на чл.127 НПК обявява тези протоколи също за писмени доказателствени средства. В дисертационния труд се поддържа, че това законодателно разрешение е принципно неправилно. Протоколите от другите процесуални действия не са писмени доказателствени средства, защото чрез тях не се *възпроизвеждат факти от събитието на престъпното деяние*. Иначе казано, тези протоколи не възпроизвеждат нито доказателства, нито доказателствени средства, както изисква разпоредбата на чл.105 НПК. В същото време е уточнено, че и тези протоколи са документи и имат “доказателствено значение” в смисъл, че доказват извършеното *процесуално действие* и реда по който е извършено, но това не ги прави доказателствени средства, след като не възпроизвеждат факти от престъпното деяние. Във връзка с *протокола за доброволно предаване на вещи*, въпреки съществуващата практика, е прието, че той не възпроизвежда доказателства, така както протоколите от способите за доказване, а

доказва единствено времето и мястото на извършеното действие, лицето, което е предало предметите, органът, който ги е приел, и самите вещи, надлежно индивидуализирани. Въпрос на бъдещо доказване е дали предадените вещи имат връзка с обстоятелствата по делото, каква е тя и могат ли да послужат като доказателства. На трето място, в наказателния процес се изготвят и **други документи** – присъда, решение, определение, разпореждане, обвинителен акт, постановление. За тях също е доказано, че са официални диспозитивни документи, които обаче макар да имат доказателствено значение не са доказателствени средства.

Вторият вид са документите, които са изготвени *извън и независимо от наказателния процес*. Тук се включват всякакви документи, които са приложени по делото и които се оценяват като писмени доказателствени средства, съгласно изричния регламент на чл.127 НПК

На практика обаче се допуска смесване между документа и неговото **доказателствено значение**. В този труд е аргументирано становище, че не всички документи писмени – доказателствени средства имат *официална удостоверителна сила*. С такава сила се ползват само протоколите от извършените действия по разследването и съдебните следствени действия, защото те сами по себе си доказват отразените в тях изявления. Затова държавният орган няма задължение априори и отнапред да доказва възпроизведеното в тези протоколи, освен ако заинтересованите страни не възразят, че записаното в тях не отговаря на действителното положение. Като аргумент в полза на поддържаната теза се сочат и правилата за доказателствената сила на документите по ГПК.

Детайлно е проучена практиката на съдилищата, която е различна и противоречива във връзка с *извънпроцесуалните писмени изявления*, като жалбата на пострадалото лице, сметите обяснения по време на предварителна проверка, полицейската докладна и т.н. В цитираните решения на ВКС се съдържат твърдения, които са в очевидно противоречие с НПК. След като се приема, че писменото извънпроцесуално изявление е документ, се правят най-различни изводи – че това изявление може да послужи като доказателство, не може да послужи нито като доказателство, нито като устно или писмено доказателствено средство, че има само процесуално-техническо значение и т.н., въпреки императива на чл.127 НПК, че документите, приложени по делото, са писмени доказателствени средства и че от това правило няма изключения. В тази връзка е изразено становище, че след като тези писмени изявления носят белезите на документ те са писмено доказателствено средство. Разликата е, че не се ползват с формалната доказателствена сила на протоколите от способите за доказване. Затова компетентните органи априори и отнапред трябва да докажат верността на направеното и отразено в документа изявление със средствата за това, предвидени в НПК.

Накрая е направено и едно принципно уточнение – познати ли са на законодателството ни **писмените доказателства** от категорията на **веществените**. Аргументирано се поддържа, че отговорът на този въпрос се съдържа в правилото на чл.112, ал.4 НПК, според което – „*писмата, книжата или други писмени актове, иззети като веществени доказателства, се оставят към делото или се предават на заинтересованите учреждения, юридически и физически лица*”. Както е видно, в тази норма не се използва думата „документ”, както в разпоредбата на чл.127 НПК, като в същото време писмата, книжата и другите писмени актове легално са обявени за веществени доказателства. При систематическото тълкуване на двете разпоредби се прави заключение, че не всички приложени по делото *писмени материали* са документи. Затова е верен изводът, че когато по делото са приложени писмени материали, които нямат белезите на документ, те се оценяват като веществени

доказателства, съгласно изричния регламент на чл.112, ал. 4 НПК.

Веществените доказателствени средства са класифицирани в две групи: които се изготвят с или без използване на специални разузнавателни средства (СРС). Изведени са пет принципни постановки, които илюстрират тяхната *правна природа* и доказателствено значение.

В дисертационния труд е обсъден и важният практически проблем – могат ли да се използват по наказателните дела фотоснимки и звуко, видео, кино-записи, които възпроизвеждат обстоятелства от предмета на доказването, но са направени случайно, *извън образуващия процес* и не по правилата на НПК. Отговор на тези въпроси е даден чрез детайлен анализ на правилото на чл.32, ал.2 от Конституцията. Това е позволило да бъдат изведени *четири хипотези*, кога тези материали могат да се използват като доказателствени средства, кога като веществени доказателства и в кои случаи използването им е недопустимо.

7.3. Раздел трети е посветен на изследването на **способите за доказване**.

Най-напред е изяснено съдържанието на използвания в НПК нов *понятиен апарат* – „способи за доказване”, „действия по разследване” и „съдебни следствени действия”. Доказана е тезата, че и трите понятия визират действията, чрез които се събират и проверяват доказателства, т.е. това са способности за доказване. Съдържателна разлика няма, но тези действия, от гледна точка на доказването, се обозначават с обобщения израз “способи на доказване”, а от гледна точка на извършването им в съответния стадий – на досъдебното производство – “действия по разследване”, а на съдебната фаза – “съдебни следствени действия”. Изведени са пет съдържателни *белега на понятието* способности на доказване, за да се илюстрира тяхната првна природа. Предложена е и примерна *класификация* на способите за доказване – принудителни, които се извършват тайно от лицето и които се извършват с разрешение на съдия.

Подложено е на нарочен анализ правилото на чл.136, ал.2 НПК за прилагане на способите за доказване по отношение на *адвокати, нотариуси* и *частни съдебни изпълнители*. Поддържа се виждането, че при преpraщането по чл.136, ал.2 НПК е налице хипотезата, при която съответни разпоредби на един закон изрично *дерогират* приложението на разпоредби на друг закон. Затова при прилагането на способности за доказване по отношение на адвокати и нотариуси се прилагат не съответните разпоредби на НПК, а тези на Закона за адвокатурата и на Закона за нотариусите и нотариалната дейност.

Направено е аргументирано обобщение, че това преpraщане не се отнася до хипотезата, при която *адвокат е извършил престъпление* било самостоятелно, било в съучастие с други лица, включително и негови клиенти. В тези случаи на общо основание могат да се извършат всички действия, предвидени в НПК – обиск, претърсване, изземване, прилагане на специални разузнавателни средства и т.н. При това е без значение дали престъплението е извършено от адвоката по повод на адвокатската му дейност или независимо от тази му дейност. Адвокатите и техните сътрудници не се ползват с наказателна неотговорност и с наказателна неприкосновеност.

Обоснован е и изводът, че след като чл.136, ал.2 НПК при прилагането на способите на доказване *не преpraща* и към правилата на Закона за частните съдебни изпълнители, в такъв случай намират приложение единствено и само правилата на НПК.

Изследвана е практиката на ВКС във връзка с *разпита на обвиняемия*. За първи път са подложени на научен анализ и новите правила за прочитане на обясненията на обвиняемия, дадени на досъдебната фаза, като са обобщени и най-често допусканите в практиката на съдилищата съществени процесуални нарушения.

Аналогично е и изследването на *разпита на свидетел*. На базата на съществуващата съдебна практика е направен нарочен анализ на изменените пред 2010 г. правила на чл.139, ал.7 и ал.8 НПК, чрез които за първи път се установи възможност за разпит на свидетел в или извън страна чрез видео или телефонна конференция. Специално е анализирано и новото правило на чл.280, ал.6 НПК (ДВ, бр. 32 от 2010 г.) – малолетен свидетел, който е бил разпитан в наказателното производство, се разпитва отново, само когато показанията му не могат да се прочетат при условията и по реда на чл.281 НПК или новият разпит е от изключително значение за разкриване на истината. В тази връзка са обобщени и специфичните мерки, които трябва да се вземат по смисъла на Директива 20120/29/ ЕС, когато става въпрос за разпит на малолетен свидетел-жертва на престъпно посегателство. Аналогично са изследвани и съответните изменения и допълнения на НПК (Д.В., бр. 32 от 2010 г.) в института на *прочитането* на показанията на свидетел, като са разгледани и обобщени четири практически хипотези. Аргументирано е виждането, че в НПК са предвидени и адекватни *гаранции* за осигуряване на правата на подсъдимия при прочитането на показания на свидетел, дадени на досъдебното производство. Анализирани са новите правила и съдебната практика във връзка с разпита на анонимен свидетел и на служител под прикритие. Обобщено са посочени и принципните постановки на Европейския съд по повод на тези разпити.

Във връзка с *експертизите* е обобщена най-новата практика на ВКС за видовете експертизи, за полиграфското изследване, за миризмата като обект на експертиза, за образците за сравнително изследване, за арбитражната, повторната, допълнителната и задължителната експертизи, за писменото заключение и за изслушването на вещите лица, за доказателствената сила на експертното заключение. Тематично по същата схема е обобщена и практиката на съдилищата във връзка с допусканите съществени процесуални нарушения.

Обобщена е практиката на съдилищата и във връзка с *разпознаването, следствия експеримент, огледа, претърсването и изземването*, като е използвана следната схема – цел, предпоставките и редът, по който се извършват тези действия, участието на поемни лица, даването на разрешение от съдия и одобряването на протокола от извършеното действие. По същата схема е направено и обобщение на най-честите допускани в практиката на съдилищата съществени процесуални нарушения.

Направено е разграничение между задържането и *изземването на кореспонденция* по чл.165 НПК и изземването на вещи и книжа по чл.160 НПК. На базата на съществуващата съдебна практика е изследвана и правната характеристика на намерените в масивите на компютърните конфигурации "разговори" по "Skype". От една страна те попадат в обхвата на понятието "компютърни данни" по смисъла на чл.93, т.22 НК, чието приобщаване се осъществява по реда на чл.163 НПК. От друга страна, представляват приравнен случай на кореспонденция, за която е приложим редът по чл. 165 НПК. Направен е опит да се намери отговор на важния въпрос дали процедурата в този случай трябва да се осъществи по реда на чл.163 НПК или по чл.165 НПК.

Детайлно е изучена теорията и практиката, за да се направят съответните изводи за *доказателствената сила* и значение на данните, получени при използване на *специални разузнавателни средства*.

В тази връзка най-напред е поставена на анализ неотдавна изменена разпоредбата на *чл.177, ал.1 НПК* (Д.В., бр.32 от 2010 г.), според която – „Обвинението и присъдата не могат да се основават само на данните от специалните разузнавателни средства”. До това изменение обаче обвинението и присъдата не можеха да се основават „само на данни от специалните разузнавателни средства, както и само на тях и на показания на

свидетели с тайна самоличност”. В същото време, според чл.124 НПК, обвинението и присъдата не могат да се основават само на показанията на свидетели с тайна самоличност. Очевидно, че по сега действащия режим, обвинението и присъдата могат да се основават само на данни от специални разузнавателни средства и показания на анонимни свидетели. Спорът и оживената дискусия дали по този начин се нарушават права на граждани се разреши от Конституционния съд с Решение № 10 от 2010 г.

Анализирана е и новата разпоредба на *чл.177, ал.2 НПК*, според която – “В наказателното производство не могат да се ползват резултати, получени извън направеното искане по чл.173, освен ако не съдържат данни за друго тежко умишлено престъпление по чл.172, ал.2 НПК”. В този смисъл се аргументира предложение в НПК да се предвиди по-адекватна гаранция, като се установи задължение за наблюдаващия прокурор, когато се получи такава информация, той незабавно да поиска разрешение за използване на специални разузнавателни средства и за това престъпление или и за това лице.

Изследвана е и разпоредбата на *чл.177 НПК*, която се допълни с *нова ал.3* (Д.В., бр.32 от 2010 г.) – „За доказване на тежко умишлено престъпление по чл.172 НПК могат да се ползват и данните, получени при прилагане на специални разузнавателни средства по друго наказателно производство или по искане на орган по чл.13, ал.1 от ЗСРС”. Дадено е мотивирано разрешение на важния практически въпрос – до кой момент прокурорът, след като веднъж е постановил да се изготвят веществени доказателствени средства, може впоследствие да укаже изготвянето на повече екземпляри (чл.176, ал.2 НПК).

В последно време на практика се постави и друг важен принципен въпрос – може ли да се използват в съдебната фаза доказателства, законосъобразно събрани на досъдебната фаза чрез използване на СРС *за същото деяние, но при друга правна квалификация*. В дисертационния труд подробно е аргументирано виждането, че когато на досъдебната фаза са събрани доказателства при стриктно спазване правилата на НПК, независимо че в хода на процеса обвинението за инкриминираното деяние е претърпяло едни или други изменения, във връзка с фактическите обстоятелства или правната квалификация, събраните доказателства могат да се използват в съдебната фаза на процеса.

Според чл.263, ал.1 НПК, разглеждането на делото става при закрити врати, когато това се налага за запазването на *държавна тайна*. От приложение № 1 към чл. 25 от Закона за защита на класифицираната информация (ЗЗКИ) и в частност р.ІІ, т.6 и т.8 е видно, че информацията относно използвани специални разузнавателни средства, както и получените данни в резултат на тяхното прилагане подлежат на класификация като държавна тайна. Наказателните дела се разглеждат при закрити врати винаги, когато по делото се използвани специални разузнавателни средства. Тази практика е законна, защото е в пълна мяра съобразена със ЗЗКИ. В същото време се излагат многобройни аргументи за доказване на тезата, че този закон трябва да се измени, като се предвиди, че класифицирана е не информацията от използвани специални разузнавателни средства, а единствено тази, свързана със самото им използване към един или друг момент срещу конкретно лице. Освен това необходимо е и друго изменение на закона – трябва да се регламентира, че не всички данни, получени чрез специални разузнавателни средства, са класифицирана информация, а само тези, чрез разпространението на които ще бъде засегнат държавен или друг защитен от правото интерес. Не може да са държавна тайна например подслушаните разговори между двама съучастници за тяхната уговорка, подготовка или обсъждане на начина, по който извършат кражбата, убийството, грабежа или друго престъпление.

III. Научна новост и по-важни приноси на дисертационния труд

* За първи път е направен опит цялостно да се очертае съдържанието на принципа – централно място на съдебното производство. Изяснени са параметрите на съдебния контрол, който се осъществява на досъдебната дейност, като е предложена и примерна класификация на различните форми на този контрол. Изведени са и основните положения, които гарантират правния регламент за централното място на съдебното производство (с. 15-34).

Пълно и детайлно е изследван и другият нов принцип – разглеждане и решаване на делата в разумен срок. Изведени са принципните постановки, които разкриват неговата същност. Подложена е на цялостен анализ практиката на Европейския съд за началния и краен момент, в рамките на които тече релевантният период за разумен срок, и факторите, които се вземат предвид при решаването на този въпрос. Последователно и съпоставително на тази база е анализиран българският регламент. Направено е и цялостно обобщение на практиката на ВКС, като се предлагат едни или други разрешения за преодоляване на съществуващите противоречия. Изследвани са и най-новите механизми за получаване на обезщетение за причинените вреди при прекомерно продължило наказателно производство по Закона за съдебната власт и по Закона за отговорността на държавата и общините за вреди. Направени са съответни проучвания и анализи за приложното поле на двата закона, за тяхното съотнасяне, за реда на тяхното прилагане, очертани са и разликите в правоимащите субекти. Освен това е изяснена правната същност, като са съпоставени двата компенсаторни механизма – прекратяване на производството и намаляване на наказанието при неспазване на изискването за разумен срок (с. 35-60).

* Изведени са и са подложени на задълбочен анализ новите идеи за организация на досъдебната дейност, след приемането на новия НПК. Направен е обобщен извод за характера на разследването като унифицирана форма за осъществяване на досъдебната дейност; изследван е различният статут на разследващите органи; очертана е разликата в обема на тяхната предметна компетентност, като на тази основа са направени и редица изводи от значение за теорията и практиката. Освен това са изведени многобройни аргументи за доказване на тезата, че разследващите органи в това си процесуално качество и в рамките на своята предметна компетентност имат едно и също процесуално положение и едни и същи по характера си правомощия. С многобройни доводи е доказана и тезата, че разследващите органи имат оперативна, но нямат процесуална самостоятелност (с. 60-80).

За първи път след приемането на новия НПК са очертани параметрите и правните характеристики на надзора за законност, осъществяван от прокурора върху дейността на разследващите органи. Изследвана е и новата идея на законодателя за въвеждане на екипност при разследването. При очертаването на процесуалното положение се предлага нова постановка, в смисъл, че прокурорът е “господар”, но не на досъдебната дейност, а на дейността, свързана с привличането към отговорност на лица, извършили престъпление от общ характер (чл.127, т.3 от Конституцията), т.е. на дейността, свързана с повдигането на обвинение пред съд. Мотивирано е доказано, че това не е най-добрият законодателен подход и че е необходимо и тази дейност да подлежи на съдебен контрол, тъй като никоя власт в една правова държава не може да действа като абсолютна, т.е. недосегаема от нищо и от никого, и неконтролирана от никоя друга държавна власт (с.80-95).

* От важно значение за законодателната практика е анализирането на правата на обвиняемия съпоставително и сравнително-правно с директива 2012 (13) ЕС от 22.05.2012 г., чийто срок за транспонирането ѝ все още не е изтекъл. При този анализ са направени обосновани изводи за вече достигнатите и съществуващи по българското

законодателство стандарти и онези, които предстои да бъдат въведени (с. 95-124).

* Цялостно е очертано процесуалното положение и правата на пострадалия на досъдебното производство. В тази връзка е уточнен понятийният апарат; детайлно са анализирани предпоставките за конституирането на пострадал; обобщена е и съдебната практика във връзка с определянето на кръга от лицата, които могат да се конституират като пострадали. Всички права на пострадалия са изследвани съпоставително и сравнително-правно с регламентите на директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25.10.2012 г., независимо че срокът за транспонирането ѝ все още не е изтекъл. При този анализ също са направени обосновани изводи за вече достигнатите и съществуващи по българското законодателство стандарти и онези, които предстои да бъдат въведени, което е от важно значение за законодателната практика на Парламента.

За първи път в българската правна литература е направен опит да се докаже тезата, че пострадалият е субект на наказателния процес на неговата досъдебна фаза, а ощетеното юридическо лице е участник, но не и субект на досъдебния процес (с.124-182).

* При разглеждането на видовете защита от защитник са взети предвид достиженията на българската правна литература, отдавна утвърдени у нас. Но в същото време някои от тях са обогатени и доразвити, а други са осъвременени с оглед приемането на новия НПК. По повод на изложението на общите постановки на задължителната защита се поддържа разбирането, че когато е издаден акт за назначаването на служебен защитник, съответният адвокатски съвет не може да откаже определянето на такъв. Значим за теорията и практиката е и опитът да се докаже, че с регламента по чл.94, ал.1, т.9 НПК, е установена нов вид доброволна защита по назначение. Тя е разграничена от доброволната защита по избор и от условно задължителната защита. За първи път е анализиран и новият регламент на назначаване на резервен защитник, като е доказана тезата, че в този случай защитата е по своята същност абсолютно задължителна (с. 201 и сл.).

* Направен е опит да се докаже постановката, че законовата конструкция по чл.253 НПК, според която повереникът не е страна, е съпроводена с реални трудности и несправедливи практически резултати, а от друга страна и самата идея не е доведена докрай. Обоснован е и друг важен извод, че накърняването на правата на повереника на досъдебната фаза не подлежи на съдебен контрол, което означава, че така предвидените права могат да се оподобят на правно нищо (с.230 и сл.).

*Значим принос за доктрината и практиката е изследването и обобщаването на европейските стандарти при установяването и налагането на принудителни мерки, така както са утвърдени в практиката на Европейския съд, както и изведените и обобщени правила, които илюстрират общата характеристика на принудата по НПК. На базата на същностно подобрени критерии се предлага и примерна класификация на принудителните мерки, регламентирани в НПК (с. 234-247).

* Задържането от прокурора, като наказателнопроцесуален институт, е изследван за първи път в неговата пълнота. При анализа на фактическите предпоставки аргументирано се поддържа, че при задържането от прокурора трябва да са налице и предпоставките за задържането под стража, така както са уредени в чл.63, ал.1 НПК. Направен е опит да се даде разрешение на важен практически проблем – допустимо ли е задържане до 72 часа, когато обвиняемият е в неизвестност и преди да е обявен за общонационално издирване. Във връзка с този вид задържане се правят и две предложения за изменение и допълнение на НПК, за да се избегне осъждането на България от Европейския съд и за да се синхронизира нашият кодекс с регламента по чл.5, т.4 и ал.3 от ЕКЗПЧ (с. 248-267). Във връзка със задържането се поставя и важният въпрос за транспонирането в българското законодателство на директива 2012/13/ ЕС

от 22.05.2012 г. относно правото на информация в наказателното производство и в частност на чл.4, който поставя изискването за връчването на декларация за правата на лицето при арест или задържане.

* По повод образуването на досъдебното производство детайлно е анализирана и за първи път обяснена разпоредбата на чл.212, ал.2 НПК. Доказана е тезата, че в този случай законът си служи с необорима презумпция, че “досъдебното производство се счита за образувано” със съставянето на протокола за първото действие по разследването. Значимо за практикуващите юристи е отграничаването на приложното поле на образуването на досъдебно производство по общата наказателна процедура по чл.212, ал.2 НПК и по правилата на бързото и незабавното производство по чл.356, ал.3 и чл.362, ал.3 НПК. На критичен анализ е подложена продължаващата и до днес практика, независимо че законът (чл.214 НПК) не поставя такова изискване, в постановлението се вписва името на лицето, срещу което се образува производството. Изложени са многобройни аргументи в полза на тезата, че тази практика е не само незаконна, тя крие опасна тенденция от нарушаване на основни права и свободи на гражданите (с. 304 и сл.).

* Чрез аналитичния метод е направен опит съпоставително да се разкрие съдържанието на използваните в нашето законодателство юридически формули, като: привличане на обвиняем (чл.219 НПК), повдигане на обвинение (чл.242 НПК), привличане към отговорност (чл.127, т.3 от Конституцията) и наказателно преследване (чл.70 от Конституцията и чл.80 и сл. от НК). В тази връзка е подложено на критичен анализ решение на Конституционния съд № 10 от 1992 г. (с.316 и сл.).

За доклада на разследващия орган преди да привлече обвиняем по чл.219, ал.1 НПК са направени многобройни изводи за неговата юридическа същност, начин на докладване и правните последици при неизпълнение на това задължение (с. 322 сл.). Направен е опит да се изясни съдържанието на израза – “първото действие по разследването срещу лицето”, така както е употребен в чл.219, ал.2 НПК. В този смисъл са предложени и редица разрешения на важни и принципни въпроси, които се поставят в практиката при тълкуването и приложението на тази разпоредба (с. 327 и сл.). Привличането на обвиняем при бързо и незабавно производство става по същите правила, както предвидените по чл. 219, ал. 2 НПК за общата наказателна процедура. По този повод е ясно очертан и недопустимият законодателен подход, когато едни и същи правни явления или институти се обозначават с различни правни формулировки (с.331 и сл.).

* Значимо от теоретична, а и от практическа гледна точка е обосноваването на разбирането, че към момента на предявяване на постановлението за привличане на обвиняем разследващият орган не е длъжен да предяви и събраните до този момент доказателствени материали. Тази теза е доказана не само чрез буквалното и систематическо тълкуване на едни или други разпоредби на НПК, но и с решения от практиката на Европейския съд, както и с позоваването на директива 2012 (13) ЕС от 22.05.2012 г. относно правото на информация в наказателното производство (с.338 и сл.).

На базата на богатата практика на ВКС са изведени и формулирани редица общи постановки на института „изменение на обвинението”. Направено е и предложение за изменение и допълнение на НПК, като във всички разпоредби, където е използван изразът – „закон за по-тежко наказуемо престъпление”, се настоява да се замени с израз – “по-тежка правна квалификация” (с.343-358).

* Подложени са за първи път на цялостно изследване действията на прокурора преди предявяване на разследването като нов наказателнопроцесуален институт (чл.226 НПК). Детайлно е анализирана същността на тези действия, докладът на разследващия

орган и правомощията на прокурора, като е подложено на критичен анализ и Методическото указание на главния прокурор от 27.06.2011г. (с. 359-37).

* Теоретичен, а и важен практически принос се съдържа в цялостния анализ не само на характера на предвидените срокове за разследване, но и на предпоставките и реда за тяхното удължаване (чл.234 НПК). В разработката се сочат многобройни аргументи, за да се докаже, че някои от разпоредбите на Указанието на главния прокурор № 4-261 от 12.07.2010 г. са в очевидно противоречие с буквата и духа на НПК (с. 381-386).

Подложена е на цялостно изследване и разпоредбата на чл.234, ал.7 НПК, след което са направени важни обобщаващи доктринерни, а и чисто практически изводи. За първи път е аргументирано становището, че в НПК съществува недопустима празнота, която задължително трябва да се попълни, като ясно се укаже как се процедира по делата, когато разследването не е приключило, а срокът не е продължен по причина, че случаят не представлява фактическа и правна сложност или че не е изключителен по смисъла на чл.234, ал.3 НПК (с.387-393).

* Във връзка със срока по чл.242, ал.3 НПК се поддържа, че този срок не е фатален и че не може да бъде удължаван. Даден е и обоснован отговор на възникналия практически проблем – коя прокуратура е компетентна да сезира горестоящата при възникнал спор за компетентност между две прокуратури (с. 396-398).

Направен е опит да се даде разрешение и на друг важен практически въпрос – когато прокурорът констатира съществено процесуално нарушение, допуснато обаче не при предявяване на разследването, а при извършването на други действия, или констатира необходимост от събиране и на други доказателства, може ли да отстрани допуснатото нарушение или да събере необходимите доказателства, на какво основание и по какъв ред (с.401-404).

* Основанията за прекратяване на производството са обособени и разгледани като: общи, специални, специфични, реабилитиращи и нереабилитиращи. Цялостно е изследвано и правилото *non bis in idem* като основание за прекратяване на производството (чл.24, ал.1, т.6 НПК) и практиката на съдилищата в тази връзка. Поддържа се, че не е допустимо за едно и също деяние при едни и същи фактически обстоятелства деецът да носи едновременно наказателна и административна отговорност, независимо че се засягат различни обществени отношения (с.418 и сл.).

* От значение за теорията и практиката са направените обобщения за съдебния контрол върху прекратяването на производството от прокурора: кръгът на лицата, които са надлежно легитимирани да подават жалба; уведомяването на заинтересованите лица; срокът за обжалване; съдържанието на жалбата. Очертани са и пределите на контрола, който се осъществява от първоинстанционния съд върху обосноваването и законосъобразността на постановлението на прокурора за прекратяване на производството. На базата на теоретичния анализ са направени и редица предложения за решаването на конкретни практически проблеми. Във връзка с правомощията на първоинстанционния съд са формулирани многобройни принципни правила, които имат важно значение, както за теорията, така и за практиката.

За първи път са изследвани същността, приложното поле и правните последици на инстанционния (йерархичен, вътрешноведомствен) контрол от по-горестоящия прокурор по чл.243, ал.9 НПК при прекратяване на производството от прокурора (с.440-460).

* Основанията за спиране са класифицирани в три групи – общи, специални и специфични, и така групирани са подложени на цялостно изследване при пълно съобразяване с практиката на ВКС и теоретичните достижения в тази връзка. За първи път теоретично са отграничени основанията за спиране по чл.25, т.2 НПК и за

разглеждането на делото в отсъствие на обвиняемия по чл.206 НПК. Уточнено е и съдържанието на правните формули по чл.216, ал.1 НПК на „неустановено” и „неиздирено лице” (с. 469-485).

* Важен принос е изследването, посветено на правната същност и видовете актове, които издава прокурорът.

За първи път е изследван съпоставително, като са обобщени и съдържателните разлики между съдебния и инстанционния контрол. Аналитично са изследвани и съпоставени и двата вида инстанционен контрол – единият, който се инициира служебно от горестоящия прокурор по негова собствена инициатива или по сигнал на заинтересовани лица (чл.46, ал.3 НПК), и другият, който се осъществява по жалба на заинтересовани лица (чл.200 НПК), както и двата вида служебен инстанционен контрол – по чл.243, ал.9 НПК и другият – по чл.46, ал.3 НПК (с. 485-498).

* След анализа на новата разпоредба на чл. 105 НПК, с която за първи път се дава легална дефиниция на понятието доказателствени средства, са направени принципни теоретични и практически изводи (с. 519 и сл.).

Поддържа се, че записани разговори, в които се съдържат извънпроцесуални признания на извършителя на престъплението, трябва да се изключат от доказателствената съвкупност, когато не са направени по реда и правилата на НПК. Записаните изявления обаче чрез използване на специални разузнавателни средства са веществени доказателствени средства и трябва да се проверяват и оценяват именно като такива, а не по правилата за обясненията на обвиняем като устно доказателствено средство (с. 525 и сл.).

* По своето правно естество писмените доказателствени средства са документи и затова е направен опит да се изясни съдържанието на това понятие, така както е употребено в НПК (с. 544 и сл.).

Документите писмени доказателствени средства са разгледани в две групи – изготвени в хода и с оглед нуждите на процеса и изготвени извън и независимо от висящия наказателен процес. За първи път документите, изготвени в хода на висящия наказателен процес са обобщени и изследвани като: протоколи от действия по разследване и съдебни следствени действия, протоколи от други процесуални действия и други документи. Разпоредбата на чл.127 НПК обявява протоколите от другите процесуални действия също за писмени доказателствени средства. Обоснована е тезата, че това законодателно разрешение е принципно неправилно, тъй като тези протоколи не са писмени доказателствени средства, така както е посочено в текста (с. 547 и сл.).

* За първи път е направен опит да се докаже тезата, че не всички документи писмени – доказателствени средства имат официална удостоверителна сила (с. 559 и сл.), както и че извънпроцесуалните писмени изявления, като жалбата на пострадалото лице, снетите обяснения по време на предварителна проверка, полицейската докладна и т.н. са писмени доказателствени средства, които не се ползват с официална удостоверителна сила (с. 560 и сл.). Изяснен е смисълът на думите по чл.112, ал.4 НПК – „писмата, книгата и другите писмени актове”, за да се допълни с легални аргументи изводът, че не всички приложени по делото писмени материали са документи. Има писмени материали, които трябва да се оценяват като веществени доказателства, съгласно изричния регламент на чл.112, ал. 4 НПК (с. 562 и сл.).

* Обсъден е в подробности важният практически проблем – могат ли да се използват по наказателните дела фотоснимки и звуко, видео, кино-записи, които възпроизвеждат обстоятелствата от предмета на доказването, но са направени случайно, извън образувания процес и не по правилата на НПК. За първи път е даден отговор на тези въпроси чрез тълкувателен анализ на правилото на чл.32, ал.2 от

Конституцията. В тази връзка са изведени четири хипотези, които са анализирани детайлно и са направени изводи кога тези материали могат да се използват като доказателствени средства, кога като веществени доказателства и в кои случаи използването им е недопустимо (с.567 и сл.).

* Подложено е на подробен анализ правилото на чл.136, ал.2 НПК за прилагане на способите за доказване по отношение на адвокати, нотариуси и частни съдебни изпълнители. Поддържа се виждането, че при препращането по чл.136, ал.2 НПК е налице хипотезата когато съответни разпоредби на един закон изрично дерогират приложението на разпоредби на друг закон (с. 575-581).

* В подробности е изучена теорията и практиката, за да се направят съответните изводи за доказателствената сила и значение на данните, получени при използване на специални разузнавателни средства В тази връзка е поставена на анализ и неотдавна изменената и допълнена разпоредба на чл.177, ал.1 НПК, след което са предложени начините за разрешаване на важни практически и принципни въпроси (с. 653 и сл.).

* Мотивирани са предложения за изменение на Закона за защита на класифицираната информация, за да се ограничи приложното поле на разглеждането на делата при закрити врати (с. 660 и сл.).

IV. Публикации по темата на дисертационния труд

1. Монографии

Новите положения на досъдебното производство по НПК, С. 2007, 295 страници

2. Статии

* Понятието „наказателно преследване”, Съвременно право 2000, бр. 6.

* Пострадалият по новия НПК, Съвременно право, 2006, бр. 1.

* Задържането на обвиняеми от прокурора и административно задържане на граждани при извършено престъпление, Теза, 2012, бр. 2.

* Преглед на съдебната практика за правото на обвиняемия делото му да се разгледа в разумен срок, Норма, 2012, бр. 6.

* За България влезе в сила нова Директива на Европейския парламент и на Съвета, Норма 2012, бр. 9.

* За измененията и допълненията на НПК, свързани с разследващите органи, публикувани в ДВ, бр. 54 от 25.11.2011 г., Теза, 2012, бр. 3.